

ใส่ในบาตรเสร็จแล้ว ท่านเริ่มทำความสงบอารมณ์พิจารณาปัจจุเวกขณะ ปฏิสังขยา โยนิโสภา ฯลฯ ในอาหารชนิดต่าง ๆ ที่รวมในบาตร โดยทาง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา บ้าง ทางปฏิกุศลสัญญาบ้าง ทางธาตุบ้าง ตามแต่ความถนัดของแต่ละท่านจะพิจารณาแยกคายในทางใด อย่างน้อยประมาณหนึ่งนาที่ขึ้นไป แล้วค่อยเริ่มลงมือฉันด้วยท่าสํารวมและมีสติประจำตัว ในการขบฉัน

ไม่พูดสนทนาเรื่องใด ๆ ในเวลานั้น นอกจากความจำเป็นจะต้องพูด ก็ทำความรู้สึกตัวไว้แล้วค่อยพูดตามความจำเป็น แล้วหยุด ก่อนจะพูดก็รอให้อาหารหมดใน मुखทวาร ก่อน ค่อยพูดออกมาอย่างชัดถ้อยชัดคำ ไม่ให้มีเสียงรัวเรี่ย อันเป็นการผิดมรรยาทของการพูดในเวลานั้น ขณะพูดก็ตั้งใจทำหน้าที่ในการพูดจนจบก่อน แล้วค่อยลงมือฉันต่อไปด้วยท่าสํารวมตามปกติ มีสติระวังการบดเคี้ยวอาหารไปทุกระยะ ไม่ให้มีเสียงดังกรอบแกรบ มุมมามซึ่งเสียมารยาทในการฉัน และเป็นลักษณะของความเผอเรอและตะกละตะกลาม ตามองลงในบาตร ทำความสำคัญอยู่ในบาตรด้วยความมีสติ ไม่เหม่อมองสิ่งนั้นสิ่งนี้ในเวลานั้น อันเป็นลักษณะของความลืมหืมตัวขาดสติ

ขณะฉันก็พิจารณาไปด้วยตามความถนัดในแง่แห่งธรรม โดยถืออาหารที่กำลังฉัน เป็นอารมณ์บ้าง ถือธรรมที่เคยพิจารณาประจำนิตยเป็นอารมณ์บ้าง แต่โดยมากท่านมักพิจารณาอาหารที่กำลังฉันมากกว่าธรรมอื่น ๆ ในเวลานั้น การฉันในท่าสํารวมด้วยความมีสติพิจารณาด้วยปัญญา มักเกิดอุปายแปลก ๆ ขึ้นมาในเวลานั้นเสมอ บางครั้งถึงกับเกิดความสุขใจขึ้นมาในเวลานั้นก็มี จนต้องหยุดฉันไปพักหนึ่งหรือหยุดเลยก็มี เพราะรสแห่งธรรมที่เกิดขึ้นในเวลานั้น มีความสำคัญเกินกว่าที่จะมัวเพลินในรสแห่งอาหารที่กำลังฉันอยู่มากมาย

การหยิบอาหารใส่ मुखทวารก็มีสติประจำไปทุกระยะ เช่นเดียวกับการทำความเพียรในทำอื่น ๆ เพราะการขบฉันก็เป็นกิจวัตรของพระข้อหนึ่ง ไม่ด้อยกว่ากิจวัตรอื่น ๆ อันเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสภายในได้เสมอกัน ถ้าไม่ประมาทเพเลิดเพลินไปกับรสอาหารเสียจนลืมหืมตัว การขบฉันจะกลายเป็นเรื่องโลก ๆ ไป ไม่เป็นกิจวัตรประจำองค์พระผู้หวังเห็นภัยในทุกอย่างที่อยู่ในความสามารถ อาจรู้เห็นในสถานที่และอิริยาบถทั้งปวง ดังนั้นการขบฉันครูอาจารย์ทั้งหลายมีท่านอาจารย์มั่น เป็นต้น จึงถือเป็นกิจสำคัญเสมอมา ขณะฉันจะมีพระอยู่ร่วมกันจำนวนมากเพียงไรก็ตาม ย่อมเป็นเหมือนไม่มีพระอยู่ในที่นั้นเลย เพราะมิได้พูดคุยกัน ต่างองค์ต่างทำหน้าที่ของตนด้วยความสงบสํารวม เนื่องจากท่านถือการฉันเป็นกิจวัตรที่ควรสนใจ อันเป็นธรรมเช่นเดียวกับกิจวัตรทั้งหลาย

ประเพณีของพระกรรมฐานเคารพในครูอาจารย์และเคารพในกันและกัน

ประเพณีของพระกรรมฐานมีความเคารพในหัวหน้ามาก ถ้าหัวหน้ายังไม่ลงมือฉัน ท่านก็ต้องรอ จนกว่าหัวหน้าลงมือฉันไปบ้างแล้ว พระอันดับจึงจะลงมือฉันกันต่อไป ถ้าครูอาจารย์ผู้ใหญ่ไม่อยู่ก็เคารพองค์ที่รองลงมา โดยมากสำนักกรรมฐานท่านปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยมาจนทุกวันนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลง แต่ต่อไปข้างหน้าก็น่าสงสัย เพราะโลกมีการเปลี่ยนแปลงและนับวันเจริญ พระกรรมฐานอาจเปลี่ยนแปลงและเจริญรอยไปตามโลกก็เป็นได้ เพราะคำว่า “ความเจริญ” ใคร ๆ ก็ต้องการ พระเณรก็เป็นคนมีหัวใจเช่นเดียวกับโลก จะไม่ให้ต้องการความเจริญกับเขาก็ไม่น่าพิศวงสงสัย สำหรับท่านที่แก่ชรามากและพอเป็นรัตติกาลในทางโลกและทางธรรมมาพอสมควรแล้ว อะไรจะเจริญหรือเสื่อม ท่านคงไม่มีความสามารถอะไรกับเขาได้ คงเป็นขี้ริ้วตาฝ้าฝ้าอยู่ เพียงรอลมหายใจถึงวันอวสานแห่งชั้นธไปเป็นวัน ๆ เท่านั้นเอง

ผู้เขียนนี้ก็ไปอีกแห่งหนึ่งได้แต่เขียนไปแบบหลงตาโดยไม่สำนึกว่า ท่านผู้ใดจะสนใจหรือไม่เพียงไร มีแต่เขียนรำไปแบบหลับหูหลับตาอย่างนั้นเอง กรุณาอย่าถือสา ตอนใดประโยคใดไม่เป็นสาระพอจะสละเวลาอ่านได้กรุณาผ่านไป สงวนเวลาไว้ทำประโยชน์อย่างอื่นที่มีคุณค่าสาระกว่า ก็นับว่าเป็นผู้รู้จักคุณค่าของเวลา

เฉพาะท่านอาจารย์มั่น ก่อนฉันท่านพิจารณาอยู่นาน รวากับทำภาวนานั้นแลบางวันตอนเย็น ๆ หรือกลางคืน โอกาสดี ท่านยังเมตตาเล่าเรื่องการพิจารณาปัจจุขณะในเวลาฉันให้พวกเราฟังว่า ธรรมมักปรากฏขึ้นในเวลาฉันเสมอ บางครั้งเกิดอุปายต่าง ๆ ขึ้นมาทำให้ติดตามติดอยู่หลายวันก็มี บางครั้งเกิดความปฏิกุลเบื่อหน่ายขึ้นมาจากอาหารในบาตร ถึงกับจิตเกิดความเบื่อหน่ายในอาหารจะไม่ยอมฉันก็มี ตอนนั้นเป็นสมัยที่ท่านกำลังปฏิบัติอย่างเข้มงวดกวัดขันเอาจริงเอาจัง เมื่อเกิดความรู้ที่กระเทือนธรรมขึ้นมา ต้องใช้อุปายปราบปรามแก้ไขกิเลสประเภทเบื่อตัวเอง (อาหาร) กันอย่างหนักหน่วง จึงยอมรับและลงสู่สภาพความจริง คือสายกลางได้ มิฉะนั้นจิตจะไม่ยอมฉันเอาเลย โดยเห็นอาหารในบาตรเป็น....อะไรไปหมด

การบังคับให้ฉันในเวลานั้น จึงเป็นเหมือนคนที่ถูกบังคับให้เข้าไปชมความสวยงามของคนตายในป่าช้าฉันนั้น ต้องพิจารณาแก้ไขกิเลสประเภทบังเงาซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนอย่างเอาจริง เช่นเดียวกับพิจารณาความงามให้เป็นของปฏิกุลนั่นเอง จิตจึงลงสู่สภาพเดิม

ได้ และฉันได้อย่างธรรมดาต่อไป จากนั้นต้องใช้อุบายหลายด้านประสานกันไป คือ ทั้งให้รู้ ทั้งให้รอบตัว ทั้งให้กลัว ทั้งให้กลัวสลับสับปนกันไป แต่ที่จิตแสดงความรู้ในลักษณะนั้น ขึ้นมาก็ตัวอย่างหนึ่ง ทำให้สติปัญญาความแยบคายพลิกแพลงใช้ได้หลายส้นหลายคม ทันทกมลมารยาของกิเลสตัวแสนปลิ้นปล้อนหลอกลวงได้ดี ยิ่งจิตมีนิสัยผาดโผนโลดเต้นด้วยแล้ว จะพิจารณาไปธรรมดาไม่ได้ ต้องไปเจอเอากิเลสประเภทสวมรอยเข้าจนได้

ฉะนั้นจึงกล่าวพูดอยู่เสมอว่า สติปัญญาเป็นอาวุธสำคัญในวงการพิจารณาธรรมทั้งหลาย ทั้งหยาบ ละเอียด มีสติปัญญาเป็นเครื่องมืออย่างเอกไม่ยอมแพ้อะไรเอาง่าย ๆ ดังเราพิจารณาอาหารในบาตรให้เป็นของปฏิกุศลเพื่อตัดความพะวงหลงรส ให้ปรากฏสักว่าธาตุหรือธรรม เพียงอาศัยกันไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่เวลาปรากฏขึ้นมาในจิตขณะพิจารณา เลยกลับเป็นของน่าเบื่อหน่าย จนเกิดความขะแยงถึงกับจะฝืนฉันต่อไปไม่ได้ราวกับสิ่งนั้น ๆ ไม่เคยเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตธาตุชั้นธมมาก่อนเลย ความเบื่อชนิดนี้เป็นโลกานุวัตรแบบโลกเบื่อกันทั่วไป เป็นความเบื่อแผ่ธรรม มิใช่มีขณิกสมาธิที่ท่านพาดำเนิน

ท่านว่าความเบื่อชนิดนี้แล ที่ทำให้พระบางองค์ในครั้งพุทธกาลเบื่อตัวเอง ถึงกับจ้วงเขามาฆ่าตัวให้ตาย ซึ่งเป็นการเบื่อผิดทาง และเป็นความเบื่อชนิดที่ทำให้เกิดความคับแค้นตบตันขึ้นภายใน ไม่ปลอดโปร่งโล่งใจ ซึ่งเป็นการสร้างกิเลสขึ้นมาอย่างลึกลับโดยไม่รู้สึกตัว และเชื่อตามอย่างสนิทใจ ผมมาจำมารยาของกิเลสตัวนี้ได้ก็ตอนเบื่ออาหารครั้งนั้นเอง แต่สติปัญญาเราทันกลมารยาของมันเสียก่อนที่มันจะได้ทำและลูกกลมกว้างขวางออกไป เบื่ออวัยวะและชีวิตจิตใจ พอพิจารณารู้เท่าทัน ความเบื่อชนิดนั้นก็สงบตัวลงไปเกิดความเห็นจริงชนิดหนึ่งขึ้นมาแทนที่ จึงได้ยึดธรรมนั้นเป็นหลัก และยึดความเบื่อนี้เป็นบทเรียนได้ตลอดมา

ไม่ว่าจะพิจารณาภายในหรือภายนอก กว้าง แคบ หยาบ ละเอียดเพียงไร ต้องมีทั้งไม่เป็นไม่ตาย ทั้งไม่รับไม่ต่อ้ย คือ พิจารณาทบทวนก้าวหน้าถอยหลังเพื่อความละเอียดรอบคอบในงานของตน แต่บัดนี้เป็นต้นมา ไม่เคยปล่อยตัวด้วยการพิจารณาไปธรรมดา ๆ เลย ความรู้ประหลาดครั้งนั้นจึงเป็นหินลับสติปัญญาได้เป็นอย่างดี ทำให้ไม่นอนใจกับอะไรอย่างตายใจ นอกจากได้พิจารณาทบทวนด้วยสติปัญญาชนิดนี้จนเป็นที่พอใจ หากที่แย่งตัวเองไม่ได้แล้วเท่านั้น ผลจึงเป็นความตายใจอย่างสนิทได้ในธรรมทุกชั้น

จึงกล่าวพูดได้อย่างเต็มปาก แน่ใจได้อย่างภาคภูมิว่า คนเราหาอะไรก็ได้สิ่งนั้น คือ หาความโง่ก็ได้แต่ความโง่ หาความฉลาดก็ได้ความฉลาด หาความโลภก็ได้แต่ความโลภ หาความโกรธก็ได้แต่ความโกรธเต็มหัวใจ หาชั่วก็ได้ชั่ว หาดีก็ได้ดี หรือหาบาปก็ได้แต่บาป

หาบุญก็ได้แต่บุญ หานรก็ได้แต่ร ความแผดเผาตัวเอง หาสวรรค์ก็ได้สวรรค์ แม้หา นิพพานก็พ้นความพยายามแสวงหาไปไม่ได้ ไม่ผิดจากต้นเหตุคือการหาการทำ เพราะมีผู้ เคยหาผู้เคยเจอผลจากเหตุแห่งการหาการกระทำนั้น ๆ มาแล้วก่อนพวกเราเป็นเวลานาน แสนนาน นับแต่ตั้งแผ่นดินเป็นสัตว์เป็นมนุษย์สมมุติบัญญัติมา จะมามัวเกาหมัดปฏิเสธดี ชั่วสุขทุกข์ อันเป็นการปิดทางเดินของตัวให้โง่และเสียเวลาไปเปล่าทำไมกัน

ถ้าว่ามนุษย์เป็นผู้ฉลาดกว่าสัตว์จริงดังคำเสกสรรตัวเอง คำนั้นก็ไร้ความหมายอย่าง เต็มตัว เกิดมาตายเปล่า ๆ เพราะความโง่เง่าฆ่าตัวราวกับขุยไม้ไผ่นั้นแล ใครจะคิดก็รีบคิด อย่างมัวนั่งน้อมล้นอมพินพิง และยืนเดินนั่งนอนสั่งสมความโง่อยู่เปล่า ๆ บทเวลาตายแล้ว จะเสียกาล ทั้งเสียข้าวสุกข้าวสารอาหารหวานคาวเครื่องนุ่งห่มใช้สอยของชาวบ้านที่บริจาค ให้ทานหวังบุญ เพื่ออุดหนุนกำลังผู้บวชด้วยศรัทธาหวังเทิดทูน และตั้งใจละกิเลสทั้งหลาย ให้ขาดจากใจ แต่ครั้นแล้วแม้สติปัญญาเพียงเท่าเมล็ดงาขารินชาユงพอจะมาฆ่ากิเลสแม้ตัว หนึ่งให้ตายก็ไม่มีในใจแล้ว กิเลสจะตายไปด้วยเหตุผลกลไกอันใดเล่า เมื่อสติปัญญาและ ความ پاکเพียรยังเป็นอยู่แค่นี้ ผมรู้สึกจะหมดสติปัญญาแทนท่านทั้งหลายแล้วเวลานี้ ดังนั้น บทสุดท้ายท่านคงรำคาญจึงตีเอา ๆ เสียบ้าง พอไม่เสียลดละของอาชาไนยผู้เกรียงไกรใน วงศานาแห่งยุคปัจจุบัน

การพิจารณาด้วยสติปัญญาอยู่โดยสม่ำเสมอ แม้ขณะขบฉันหรือรับประทาน กระแส แห่งธรรมเครื่องส่องสว่างยังมีทางเกิดได้ไม่เลือกกาล ดังท่านอาจารย์มั่นเมตตาเล่าให้ฟัง ทั้งเรื่องผิดและเรื่องถูก นับว่าเป็นเครื่องเสริมสติปัญญาสำหรับท่านที่สนใจได้ดี เรื่องเกิด ความเบื่อหน่ายในอาหารขณะพิจารณาก่อนลงมือรับประทาน แม้อุบาสิกาที่นุ่งขาวห่มขาวก็ เป็นเหมือนท่านอยู่บ้าง ในวงพระปฏิบัติก็มีบางรายเป็นในลักษณะเดียวกันกับท่าน แต่จะ ขอดผ่านไป จะนำมาลงบ้างเป็นบางตอนเฉพาะผู้หญิงนุ่งขาว

คือ สมัยท่านพักอยู่วัดหนองผือ สกลนคร ก็มีอุบาสิกาคคนหนึ่งมาเล่าถวายท่านถึง เหตุการณ์ที่ตนรับประทานอาหารไม่ได้มาสองสามวันแล้ว เพราะความปฏิกูลเบื่อหน่าย อาหาร ตลอดร่างกายทุกส่วนของตนและผู้อื่น ทำให้เบื่อทั้งอาหาร เบื่อทั้งร่างกาย และเบื่อ ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ในอิริยาบถต่างๆ นอนไม่หลับ มองดูอาหารซึ่งเคยถือว่าเป็นเครื่อง หล่อเลี้ยงร่างกายจิตใจมาแต่วันเกิด ก็กลายเป็นสิ่งปฏิกูลเหลือประมาณเกินกว่าจะฝืนรับ ได้ลงคอ มองดูร่างกายของตนและของผู้อื่นเห็นเต็มไปด้วยความปฏิกูลทั้งสิ้น ราวกับป่าช้า ฝังดินมาตั้งอยู่กับร่างกายทุกส่วน ไม่มีเว้นส่วนใดว่าไม่เป็นปฏิกูลและป่าช้าเสียเลย นอกจาก เบื่อหน่ายอาหารแล้วยังทำให้เบื่อหน่ายตัวเอง และเครื่องนุ่งห่มที่หลับนอนต่าง ๆ เบื่อ

หน่วยความเป็นอยู่ เบื่อหน่ายโลกทั้งมวล ไม่มีแม้สิ่งหนึ่งที่น่ารักชอบใจและชวนให้อยู่ ใน อิริยาบถต่าง ๆ มักบ้วนแต่น้ำลายเป็นประจำ เพราะความปฏิกูลสัณญาคอยเตือนอยู่เสมอ

ท่านอาจารย์ได้เมตตาอธิบายให้ฟังอย่างเผ็ดร้อนถึงใจเช่นกัน จนอุบาสิกาคณนั้น ยอมรับความสำคัญผิดต่าง ๆ ที่หลอกลวงตัวเองจนเลยขอบเขตความพอดีแห่งธรรม ว่า เป็นความผิดโดยสิ้นเชิง นับแต่วันนั้นเวลาเธอมากราบเยี่ยมรับการอบรม ท่านถามถึงเรื่อง นั้นเธอก็กราบเรียนด้วยความเลื่อมใส และปฏิบัติตามท่านโดยสม่ำเสมอตลอดมา เรื่อง ทำนองนั้นก็ได้หายไปไม่มาปรากฏอีกเลย จึงเป็นเรื่องน่าคิดในวงปฏิบัติที่มักมีสิ่งแปลก ๆ แฝงขึ้นมากับบางรายอยู่เสมอทั้งผิดและถูก ถ้าไม่มีครูอาจารย์คอยแนะแนวทางให้ก็อาจ เห็นผิดไปได้ทั้งที่ตนเข้าใจว่าถูก สติปัญญาจึงเป็นธรรมจำเป็นต่อการปฏิบัติในธรรมทุกชั้น ไม่ควรให้ห่างไกล

การปฏิบัติแบบสบายเกินไปไม่ละเอียดถี่ถ้วนในกิจที่ทำ อาจได้รับความสลดสังเวช และสมเพชเวทนาจากผู้อื่น เพราะความรู้้ง่ายเห็นง่ายและง่ายเร็วของตน โดยขาดการ พิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนนำออกใช้ก็ได้ การปฏิบัติและผลที่ได้รับแทนที่จะเด่น เลยกลับด้อยลง เพราะความไม่รอบคอบเข้าทำลาย ข้อนี้ท่านนักปฏิบัติธรรมเราควรสนใจ เป็นพิเศษ หากไม่สุดวิสัยของสติปัญญาจริง ๆ อย่าให้มีขึ้นได้ เนื่องจากธรรมไม่เหมือนโลก เพราะเป็นความละเอียดสุขุมต่างกันอยู่มาก โลกคิดไม่ผิด พูดไม่ผิด และทำไม่ผิด แต่ผู้ ปฏิบัติธรรมฝืนคิดแบบโลก พูดแบบโลก และทำแบบโลกย่อมผิดอย่างน่าสังเวชใน ทันทันทันใด

เพราะความนิยระหว่างโลกกับธรรมมีลักษณะต่างกันหลายละเอียดต่างกัน เช่น โลกเขา เรียนและสอนเป็นชั้นเป็นภูมิตามกฎหมายและความนิยม เวลาสอบได้ต้องมีประกาศนียบัตรเป็น เครื่องแสดงและรับรองยืนยันตามชั้นที่สอบได้ เพื่อความสะดวกในการทำงานจากวิชาที่สอบ ได้ และเกียรติยศชื่อเสียงตามวิสัยของโลกที่นิยมกัน แต่ธรรมปฏิบัติของผู้บำเพ็ญจะคิด แบบโลกพูดแบบโลก และทำแบบโลก เช่น สอบและให้คะแนนกันว่าได้สำเร็จชั้นภูมิ นั้น หรือได้สมาธิสมาบัติอรหัตมรรคอรหัตผล ย่อมขัดต่อจารีตประเพณีของผู้ปฏิบัติธรรม ธรรมย่อมกลายเป็นโลกและหยาบโลนยิ่งกว่าโลกเสียอีก แทนที่จะนำอนุโมทนาในกิริยาที่ แสดงออก แต่กลับทำให้ผู้อื่นเอือมระอาไปตาม ๆ กัน

เพื่อความราบรื่นดีงามของผู้ปฏิบัติมุ่งธรรมเป็นที่อบอุ่น มั่นใจแก่ตน ควร จะเป็นไปในทางสงบ แม้จะสำเร็จจนถึงขั้นพระอรหัตผลก็รู้โดยทาง สนฺทิฎฐิโก หรือ ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ แห่งความบริสุทธิ์ใจ ไม่แสดงออกแบบโลก ๆ อันเป็นความ

อยากหิวโหย ย่อมเป็นการเกิดเกียรติทั้งแก่ตนและพระศาสนาอย่างสุขุมนุ่มนวล ไม่แผงไปกับความกระเทือนน้ำล้นฝั่ง ซึ่งสุดท้ายก็คือโลกเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีธรรมของจริงตามคำกล่าวอ้างแม้กระทั่งที่เรียกว่า ธรรมสมเพชเวทนา

ท่านผู้บรรลุธรรมแล้ว ผู้อื่นจะทราบได้หรือไม่โดยทางใดนั้น ย่อมทราบได้โดยทางเหตุผลของการโต้ตอบสนทนาระหว่างผู้ปฏิบัติด้วยกันและรู้ด้วยกัน หนึ่ง ทราบได้จากการบรรยายธรรมในภาคปฏิบัติทางจิตตภาวนา หนึ่ง ทราบได้จากการอธิบายธรรมให้ผู้มาศึกษาจิตตภาวนาที่กำลังติดขัดอยู่ในจุดใดจุดหนึ่งตามภูมิของตน จนเข้าใจหายสงสัยในจุดนั้น ๆ หนึ่ง เช่น ผู้ปฏิบัติกำลังติดขัดอยู่ในวิชาว่า ขณะจิตจะหลุดพ้นจากอวิชชาจริง ๆ นั้น จิตปฏิบัติต่ออวิชชาอย่างไรจึงหลุดพ้นไปได้ ผู้ที่หลุดพ้นอวิชชาไปแล้วย่อมตอบได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย แม้ผู้กำลังจะก้าวจากภูมิอวิชชาอยู่แล้วก็เข้าใจความหมายไปโดยลำดับ หรืออาจเข้าใจและก้าวล่วงไปตามอุปายที่ท่านให้นัยในขณะนั้นก็ได้ แต่ถ้าจิตยังไม่หลุดพ้นจะอธิบายไม่ถูกกับจุดของอวิชชาอย่างแท้จริงเลยแม้เรียนอวิชชามาจนซ้ำของ เพราะอวิชชาในความจำกับอวิชชาแท้ไม่เหมือนกัน หรือไม่ใช่อันเดียวกัน

ผู้รู้วิชาตัวจริงแล้ว แม้ไม่ได้เรียนลวดลายเล่ห์เหลี่ยมของอวิชชาอย่างกว้างขวางมากมายก็ไม่สงสัย และไม่ติดอวิชชา เช่นเดียวกับผู้รู้อภิรกรรมแท้แล้วแม้ไม่เรียนอภิรกรรมอย่างกว้างขวางพิสดาร ก็ไม่สงสัยและไม่ติดอภิรกรรม ผิดกับผู้เรียนอวิชชาและเรียนอภิรกรรม แต่ไม่รู้ตัวจริงของอวิชชาและตัวจริงของอภิรกรรมเป็นไหน ๆ นอกจากทั้งเรียนทั้งรู้จริงแล้ว แม้ไม่มีใครบอกก็เข้าใจ เพราะผู้ไม่เข้าใจกับผู้เข้าใจธรรมเหล่านั้นอยู่ในฉากเดียวกัน จึงหมดทางอยากรู้อยากเห็นว่าธรรมเหล่านั้นเป็นอะไรต่อไปอีก เช่นเดียวกับเจ้าของโคอยากพบตัวโค แล้วติดตามรอยโคไปไม่ลดละจนถึงตัวโค ย่อมหยุดตามรอยโคในขณะที่พบตัวโคทันทีฉะนั้น เมื่อท่านอ่านมาพบโฆหารปา กรุณาให้อภัยผู้เขียนซึ่งเป็นป่าเอาจาก ๆ ด้วยที่เพ้อไปไม่เข้าหลักเข้าเกณฑ์ เพราะภายในตัวพระปามีแต่ธรรมเพื่อจรรโลงเวียนศีรชะ ไม่ค่อยมีธรรมที่น่าเพลินแฝงอยู่เลย

กรุณาปฏิบัติด้วยตัวเองจนรู้ขึ้นกับตัวนั้นแล จะเป็นที่แน่ใจและภาคภูมิยิ่งกว่าการอ่านการฟังจากผู้อื่น เพราะการทราบจากคำบอกเล่าหรือตำรับตำรา จำต้องตกอยู่ในห่วงแห่งความวิพากษ์วิจารณ์กว่าจะยุติลงปลงใจเชื่อได้ ก็ต้องรบกับคำติชมที่เกิดขึ้นภายในอย่างหนัก ดีไม่ดีอาจแพ้ตัวเองได้โดยเข้าใจว่าตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ เพราะการตัดสินหรือการให้คะแนนจากการวิจารณ์นั้นก็ได้ เพราะปกติจิตสามัญเรามักส่งออกข้างนอกมากกว่าส่งเข้าข้างใน ผลที่ได้รับจึงมักแพ้ตัวเองเสมอ

วิธีท่านแก้จิตท่านเองและหญิงคนนั้น ให้คลายจากปฏิภูลสัญญาความเบื่อหน่ายในอาหาร และในชีวิตความเป็นอยู่แห่งอรรถภาพร่างกายของตนและของผู้อื่นนั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับพวกเราที่กำลังตกอยู่ในปัญหานี้ ซึ่งอาจจะเจอเข้าวันใดก็ได้ จึงได้นำมาลงไว้เล็กน้อยเท่าที่จำได้ดังนี้ ขณะพิจารณาอาหาร ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ท่านว่าท่านกับท่านหญิงคนนั้นมีความรู้สึกต่ออาหารคล้ายคลึงกัน คือพอพิจารณาเป็นปฏิภูลทั้งอาหารใหม่ที่กำลังผสมอยู่ในบาตร ทั้งอาหารเก่าที่ผสมกันอยู่ภายในร่างกาย และนำสิ่งเหล่านั้นมาเทียบเคียงกัน โดยถือภายในเป็นหลักยืนตัวแห่งความเป็นปฏิภูล เมื่อพิจารณาหนักเข้าและเทียบเคียงกันหนักเข้า อาหารที่อยู่ในบาตรค่อยเปลี่ยนสภาพจากความเป็นอาหารที่น่ารับประทานไปโดยลำดับ จนกลายเป็นสิ่งปฏิภูลไปเช่นเดียวกับส่วนภายในอย่างชัดเจน และเกิดความสลดใจเบื่อหน่ายขึ้นเป็นกำลัง

แต่เดชะเวลานั้นท่านอยู่เพียงองค์เดียว จึงมีโอกาสดำเนินพิจารณาแก้ไขกันเต็มความสามารถอยู่พักใหญ่ จิตจึงได้ยอมรับความจริงและฉันได้ปกติธรรมตา แต่จะรอไว้ลงตอนท่านสั่งสอนหญิงคนนั้นซึ่งมีเนื้อธรรมอย่างเดียวกัน นับแต่วันนั้นมาท่านจึงได้เห็นความผาดโผนของจิตว่าเป็นได้ต่าง ๆ ไม่มีประมาณ และเพิ่มความระมัดระวังต่อการพิจารณาขึ้นอีกเพื่อความละเอียดถี่ถ้วน โดยใช้อุบายพลิกแพลงหลายเล่ห์หลายเหลี่ยมหลายสันพันนัย จนเป็นที่แน่ใจต่องานนั้นๆ ไม่ให้ผิดพลาดไปได้ จิตก็นับวันฉลาดแยกคายต่อการพิจารณาไม่มีสิ้นสุด

เมื่อท่านมาพักอยู่วัดหนองผือก็มีหญิงคนดังกล่าวมาเล่าถวาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ท่านจึงได้อธิบายให้เธอฟังในเวลานั้น บรรดาพระและเณรก็พลอยได้ฟังธรรมพิเศษจากท่าน โดยยกท่านขึ้นเป็นต้นเหตุแห่งการแสดงว่า เรื่องท่านองที่โยมเป็นนี้อาตมาเคยเป็นมาแล้ว และเข้าใจกลมารยาของกิเลสประเภทสวมรอยหรือประเภทบังงามาแล้ว ถ้าเทียบกันนี้แลคือมหาโจรระดับคนชั้นผู้ดี ซึ่งแต่งตัวสวยงามโก้หรูราวกับท้าวสักกเทวราชและนางสุชาดามาจากแดนสวรรค์ เดินผ่านผู้คนสังคมชั้นไหนไม่มีใครสงสัยว่าเป็นสัตว์นรกในร่างแห่งมนุษย์เลย เขาจึงสนุกอยู่และไปไหนมาไหนได้อย่างองอาจ ราวกับนักปราชญ์ในแดนมนุษย์ผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีใครจับตัวได้ง่าย ๆ เพราะแผนการที่ท่านนั้นเกินกว่าความรู้สึกของมนุษย์ทั่วไปจะนึกสงสัย นอกจากผู้มีนัยน์ตาแหลมคมมีปัญญาฉลาดและได้รับการศึกษากลมารยาของพวกนั้นในทางนี้มาโดยเฉพาะ เช่นเจ้าหน้าที่ จึงจะรู้เท่าทันและจับตัวมาลงโทษได้ นอกนั้นมันลุ่มลึกซึ้งอะไรจนเกลี้ยไม่มีผมเหลือค้างอยู่เลย

กิเลสประเภทนี้มีลักษณะอย่างนั้นแล มันคอยแทรกเข้ากับความปฏิกูลแห่งธรรมที่ปัญญาหยังไม่ถึงจนได้ ส่วนความมุ่งหมายของธรรมที่พิจารณาให้เป็นปฏิกูลนั้น เพื่อตัดความโลภความหลงในอาหาร ซึ่งเป็นเครื่องผูกพันจิตใจให้กังวลหม่นหมองต่างหาก มิได้เป็นปฏิกูลเพื่อส่งผลให้คนอดตายและฆ่าตัวตาย ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสพวกนี้มาบังเงาแห่งธรรม ทำหน้าที่ของตนแบบโลกที่ถูกกิเลสชักจูงทำกัน แต่เป็นปฏิกูลแบบธรรม คือ ส่วนปฏิกูลก็รับทราบว่าเป็นปฏิกูล ส่วนที่ต้องอาศัยก็ยอมรับว่าต้องอาศัยกันไปตลอดกาลของชั้นนี้ ดังร่างกายก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความปฏิกูล อาหารก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความปฏิกูลของปฏิกูลด้วยกันอยู่ด้วยกันก็ได้ ไม่เป็นข้าศึกต่อกัน ไม่ควรแยกจากกันโดยการไม่ยอมรับประทานอาหาร ซึ่งเป็นความเห็นผิดไปตามกิเลสประเภทสวมรอยหรือบังเงา ส่วนผู้พิจารณาคือใจ ก็เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากสิ่งปฏิกูลนั้น ๆ มิได้มีส่วนแปดเปื้อนด้วยสิ่งดังกล่าว พอจะให้เกิดความเบื่อหน่ายเกลียดชังขนาดลงกันไม่ได้

ธรรมคือความพอดีทุกแขนงของธรรม การพิจารณาทั้งหลายไม่ว่าส่วนใดหรือสิ่งใด ก็เพื่อลงสู่ธรรมคือความพอดีไม่ปนเกลียว การพิจารณาปนเกลียวจนอาหารกับร่างกายและกับใจลงกันไม่ได้ นั่น คือเรื่องของกิเลสโดยตรง ไม่สงสัยว่าเป็นสิ่งที่ควรติดใจและดำเนินต่อไป ต้องพิจารณาจนความปฏิกูลทั้งข้างในข้างนอกลงกันได้ ใจเป็นกลางอยู่สบายนั้นแล จึงถูกกับความมุ่งหมายของธรรม ไม่ลำเอียงดังที่กำลังเป็นอยู่เวลานี้ ความปฏิกูลก็เป็นธรรมเครื่องแก้ความลืมหุนที่ไปสำคัญว่าสิ่งนั้นสวยงาม สิ่งนี้เฝ้ารอรอยนารักนารับประทานนั่นเอง เมื่อพิจารณาจนจิตผ่านความลืมหุนขั้นนี้ไปแล้ว ใครจะไปหาบหามกอบโกยเอาความปฏิกูลไปนิพพานด้วยเล่า เพราะเหล่านี้เป็นเพียงทางเดินเพื่อพระนิพพานอันเป็นธรรมไม่เกาะเกี่ยวข้องแวะกับสิ่งใดในสมมุติ

เมื่อจิตติดความสวยงาม ก็เอาธรรมปฏิกูลมาแก้ จิตติดชังก็เอาธรรมเมตตามาแก้ ติดโลกก็พิจารณาความเห็นแก่ตัวจัดมาแก้กัน ติดหลง คำว่าหลงนี้ลึกซึ้งมาก แต่จะอธิบายย่อ ๆ พอได้ความเอา *โอปนยิกธรรม* คือ พิจารณาดูใจตัวลุ่มหลงกับสิ่งเกี่ยวข้องอันเป็นอุบายรู้ตัวและแก้กันไปโดยลำดับ ติดโกรธก็พิจารณาตัวโกรธที่กำลังเป็นไฟเผาตัวอยู่ภายในก่อนจะระเบิดออกไปเผาผู้อื่น จนเห็นโทษแห่งความโกรธของตัว เมื่อพิจารณาแก้ถูกจุด สิ่งเหล่านั้นก็ค่อยเบาลงและดับไปเอง เพราะไม่มีเครื่องส่งเสริม มีแต่เครื่องตัดรอน กิเลสจะได้อาหารที่โหนมาเลี้ยงให้อ้วนหมีพื้มันสืบอายุต่อไป เมื่อไม่มีใครยินดีด้วยช่วยประคับประคอง มันต้องตายแบบสัตว์ไม่มีเจ้าของแน่นอนไม่ต้องสงสัย

เคยเห็นมิใช่หรือ พระประวัติของพระพุทธเจ้าและสาวกท่าน ท่านส่งเสริมหรือท่าน
ฆ่ามันเล่า ผลของท่านที่ได้รับเป็นอย่างไรบ้าง อัจฉริยะใหม่ ใครบ้างในโลกเสมอเหมือน
ท่าน แต่พวกเราทำไมไม่มีแต่พากันตั้งหน้าส่งเสริมประคองเลี้ยงดูมันจนเหลือเฟือ แต่ตัวเอง
กลับจะตาย ยังไม่สนใจคิดกันบ้าง บ้านเรือนตึกห้างเรือนโรงต่าง ๆ ก็อยากได้ร้อยชั้นพัน
ชั้น เครื่องประดับตกแต่งต่าง ๆ ก็อยากได้ดาวบนฟ้ามาประดับให้งามระยับจับตาถูกใจ
กิเลสตัวไม่มีความอึดพอ เงินทองก็อยากได้กองใหญ่สูงจรดฟ้า มองมาจากทิศใดก็ให้เห็น
แต่กองสมบัติของตนคนเดียว แม้สถานที่จะเต็มไปด้วยกองสมบัติจนเจ้าของไม่มีที่อยู่หลับ
นอนก็ยอมทนทุกข์เอา ขอแต่ให้มีให้ได้อย่างใจกิเลสก็เป็นพอ สามภรรยาหญิงชายมีเท่าไร
ในโลกก็อยากเที่ยวกว้านมาเป็นของตัวเองคนเดียว ไม่ยอมให้ใครมายุ่งเกี่ยว เพราะจะผิดใจ
กิเลสตัวมหาโลภที่เป็นจอมโกลาบนหัวใจ

ว่าอย่างไร จะยอมอดตายไปกับความปฏิกูลจำพวกสวมรอย หรือจะยอม
รับประทานไปตามความพอดีคือธรรม ด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องแบ่งสันปันส่วน อาตมา
เคยเป็นมาแล้วและเคยรบนเห็นดำเห็นแดงกันมาแล้ว จึงกล่าวพูดอย่างไม่อายและไม่กลัว
ใครจะว่าบ้าหรือว่าอะไรทั้งสิ้น นี่แลคือความรู้แห่งธรรม จงทำความเข้าใจไว้เสียแต่บัดนี้
นักภวานาที่เกิดความรู้ความเห็นไปต่าง ๆ บางรายที่เป็นขึ้นในแง่ธรรมอื่น ๆ ไม่มีผู้เตือนจน
น่าสมเพชเวทนาของพาหิรชนและชาวพุทธด้วยกัน ก็เพราะความรู้ประเภทนี้แล นี่ยังมีผู้
เตือนไว้ก่อน ยังไม่ถึงขนาดยอมอดตาย หรือร้องตะโกนว่าเบื่ออาหาร เบื่อร่างกายของตัว
เบื่อโลกที่เต็มไปด้วยของปฏิกูลเคลื่อนแผ่นดินถิ่นอาศัย ตลอดที่นอนหมอนมุ้ง สังกลิณฟุ้ง
ไปทั่วพิภพ ความจริงกลืนที่ว่านั้นไม่มี แต่เป็นขึ้นเพราะสัญญาความสำคัญหลอกลวงตน
จนกลายเป็นความเชื่อมั่นจมดิ่งที่ยากจะถอนตัว

นี่เป็นคำสรุปของการแสดงที่จวนท่านจะยุติอันเป็นเชิงชักถาม แล้วแสดงต่อไป
เล็กน้อยก็จบลง พอการแสดงธรรมจบลง หญิงคนนั้นแสดงอาการ ยิ้มแย้มแจ่มใส รวากับ
มิใช่หญิงคนที่แบกทุกข์ เพราะความเบื่อหน่ายมาหาท่านนั้นเลย เท่าที่จำได้ก็นำมาลงเพียง
เล็กน้อย น่าเสียดายธรรมกถุณนี้ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังจากใครที่ไหนมาก่อนเลย เพิ่งมา
ประสบเอาโดยบังเอิญ ตอนที่ท่านแสดงแก่หญิงคนที่มาเล่าถวายท่านเท่านั้น แต่ก่อนก็ไม่
เคยมีใครมาเล่าถวายท่านพอได้ฟังบ้างเป็นขวัญใจ ธรรมนี้ผู้เขียนให้ชื่อว่า “ธรรมขวัญใจ”
เพราะฟังแล้วจับใจไพเราะเหลือจะพรรณนาให้ถูกกับความจริงที่ท่านแสดงได้ จากนั้นท่าน
ก็ไม่เคยแสดงแก่ใครที่ไหนอีกเลย

การทำวัตรสวดมนต์ของพระกรรมฐานสายท่านอาจารย์มั่น

กิจนี้คล้ายกับเป็นขนบธรรมเนียม ที่ท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่น พาบ่าเพ็ญ มา คือ วันปกติธรรมดา ท่านไม่นัดให้มีการประชุมไหว้พระสวดมนต์เลย จะมีเฉพาะวัน อุโบสถปาติโมกข์เท่านั้น ที่ท่านพาทำวัตรก่อนลงอุโบสถเป็นประจำทุกอุโบสถ วันธรรมดา แม้จะมีการประชุมอบรม พอถึงเวลาพระมารวมกันพร้อมแล้ว ท่านก็เริ่มธรรมบรรยายเป็น ภาคปฏิบัติไปเลยทีเดียว ตอนก่อนหรือหลังจากการอบรม ท่านที่มีข้อข้องใจก็เรียนถาม ท่านได้ตามอัธยาศัย พอถามปัญหาจบลง ท่านก็เริ่มชี้แจงให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจ หลังจาก การอบรมถ้าไม่มีปัญหาสวดแทรกขึ้นมา ต่างก็พร้อมกันกราบเลิกประชุมและไปสถานที่อยู่ ของตน

เท่าที่ทราบมาที่ท่านไม่นัดประชุมทำวัตรเข้าเย็นนั้น ท่านประสงค์ให้พระเณรทำวัตร และสวดมนต์ตามอัธยาศัยโดยลำพัง จะสวดมากน้อยหรือถนัดในสูตรใดและเวลาใด ก็ให้เป็นความสะดวกของแต่ละรายไป ดังนั้นการทำวัตรสวดมนต์ของท่านจึงเป็นไปโดยลำพัง แต่ละรายตามเวลาที่ต้องการ และเป็นภาวนาไปในตัว เพราะความระลึกอยู่ภายในอย่าง เจียบ มิได้ออกเสียงดังเช่นทำด้วยกันหลายคน บางองค์ท่านสวดมนต์เก่งเป็นชั่วโมง ๆ ก็มี ท่านว่าท่านเพลินไปกับบทธรรมที่สวดนั้น ๆ กว่าจะจบสูตรที่สวดในคืนหนึ่ง ๆ จึงกิน เวลานาน ท่านสวดตามความถนัดใจในสูตรต่าง ๆ ทั้งสูตรสั้นสูตรยาว

สมัยท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่น ท่านชอบสวดมนต์มากและสวดที่ละนาน ๆ ขณะสวดจิตก็ได้กังวลไปกับอะไร มีความเพลิดเพลินไปกับบทธรรมที่สวดจนจิตสงบเย็น ไปในเวลานั้น ท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่นท่านสวดมนต์เก่งแต่ไหนแต่ไรมา จนกระทั่งหมดความสามารถที่จะสวดได้ในเวลาป้วยหนัก ขณะที่ท่านเริ่มสวด จะได้ยิน เสียงพึม ๆ เบา ๆ เรื่อยไปไม่ขาดวรรคขาดตอน จนจบการสวดซึ่งเป็นเวลานาน หลังจาก นั้นก็นั่งสมาธิภาวนาต่อไปจนถึงเวลาพักจำวัด ซึ่งเป็นกิจประจำท่านจริง ๆ

แต่ตกมาสมัยนี้ซึ่งเป็นสมัยคนฉลาด พระกรรมฐานทั้งท่านและเราซึ่งออกมาจาก คน ก็อาจจะฉลาดและเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นไปต่าง ๆ เช่น เปลี่ยนเป็นแบบสุขเอาเผากินก็ไม่มีใครทราบได้ ดังนั้นการไหว้พระสวดมนต์อันเป็นสิริมงคลและความดีงามแก่ตน และผู้อื่นที่ครูอาจารย์พาดำเนินมา จึงอาจถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยเห็นเป็นของล่าช้าล้าสมัย และบั่นทอนความขี้เกียจอ่อนแอที่กำลังพอกพูนบนหัวใจให้น้อยลงได้ ซึ่งจะขาดความสุข ประจักษ์ที่เคยได้รับจากสิ่งเหล่านั้นมาเป็นประจำก็เป็นได้ ส่วนท่านที่พยายาม

ตะเกียกตะกายตามปฏิปทาที่ท่านพาดำเนินมา ก็ขอเทิดทูนไว้บนเศียรเกล้าสมความเมตตา
กรุณาที่ท่านได้อุตส่าห์อบรมสั่งสอนด้วยความเอ็นดูตลอดมา ทั้งนี้พอทราบได้ในเวลา
ที่ท่านผู้ใดก็ตาม ประพฤติผิดพลาดทั้งภายในภายนอกขณะที่มาอยู่อาศัยได้รับเงาแห่งความ
เมตตาของท่าน จะถูกดุด่าสั่งสอนไปตามกรณี ไม่ปล่อยให้หมักดองไว้จนกลายเป็นไอเสีย
ไปนาน

ขนบธรรมเนียมหรือพิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับพระกรรมฐาน

ขอภัย เรียนตามความจริงที่เป็นไปโดยมาก พระกรรมฐานสายนี้รู้สึกจะคร่ำครืออยู่
มากเกี่ยวกับพิธีการหรือขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ของสังคม ดังนั้นเวลาท่านถูกนิมนต์มาใน
งานพิธีต่าง ๆ จึงอาจได้พบเสมอในความไม่สันติชัดเจนของพระกรรมฐานสายนี้ที่แสดง
อาการเก้อ ๆ เซิน ๆ อยู่ในพิธีนั้น ๆ เช่นในงานศพ งานสวดมนต์ฉันเช้า เป็นต้น เวลาท่าน
ถูกนิมนต์มาเฉพาะวงคณะพระกรรมฐานด้วยกันก็ดี มาสับปนกับพระอื่น ๆ ที่ท่านมีความ
สันติชัดเจนในพิธีนั้น ๆ ก็ดี ความระเกะระกะไม่น่าดูต่าง ๆ จะมารวมอยู่กับพระ
กรรมฐานทั้งสิ้น บางที่ท่านผู้เป็นเจ้าภาพอาจทนอายแขกเหรื่อทั้งหลายที่อุตส่าห์สละเวลา
มาให้เกียรติในงานไม่ได้ก็มี

เพราะท่านไม่เคยชินกับสังคมและพิธีการต่าง ๆ ว่านิยมกันอย่างไรบ้าง เนื่องจาก
ท่านไม่ค่อยมีโอกาสดำเนินพิธีและสังคมต่าง ๆ ที่ประชาชนนิยมกัน อยู่แต่ในป่าในเขากับ
พวกชาวป่าชาวเขา ซึ่งไม่ค่อยมีพิธีและขนบธรรมเนียมสำคัญ ๆ อะไรนัก เวลาถูกนิมนต์มา
ในงานต่าง ๆ ในบ้านใหญ่เมืองหลวง จึงมักปฏิบัติไม่ถูกต้องกับกาลเทศะที่โลกนิยมกัน ท่านไม่
ทราบจะจับด้ายสายสิญจน์มือไหน จับพัดมือไหน ชักบังสุกุลมือไหนอย่างไรจึงจะถูกตาม
ความนิยม บางครั้งท่านยังจับพัดเอาข้างในของพัดออกข้างนอก และเอาข้างนอกของพัด
เข้ามาข้างใน จนประชาชนและคณะลูกศิษย์ที่นั่งดูอยู่ทนไม่ได้ ต้องหันหน้าเข้าฝาก็มีเพราะ
อายแทนท่าน ส่วนท่านเองยังคงอยู่สบายและวางเฉยราวกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทั้งที่
ประชาชนทนดูไม่ไหวแทบมุดศีรษะลงพื้นไปตาม ๆ กัน พระกรรมฐานท่านเป็นอย่างนี้เอง

ผู้เขียนนี้ก็ตัวสำคัญ ที่ถูกนิมนต์ไปขายหน้าเจ้าภาพและคณะลูกศิษย์บ่อยที่สุด
โดยมากในกรุงเทพฯ ที่ถูกนิมนต์มาในงานศพบ้าง พิธีอื่น ๆ บ้าง ขอร้องไม่ให้มนต์มา
เพราะจะมาขายหน้าลูกศิษย์เปล่า ๆ ก็ไม่ฟัง ไปนิมนต์มาจนได้ สุดท้ายก็ขายหน้าจริง ๆ
ด้วย แต่ก็ไม่ยอมเข็ดกัน ยังขยันไปนิมนต์อยู่เสมอ เรื่องเช่นนี้แม้คณะลูกศิษย์พอจะทน

อายแทนได้ แต่อาจารย์เองก็ทนายไม่ไหวจึงไม่อยากมา คิดดูก็เหมือนจับลิงป่าโยนเข้าในสังคมนาฬรืเรวดี ๆ นีเอง จะสวงามนำดูที่ตรงไหน มีแต่จะนำอายทั้งสองฝ่ายนั้นเองขนาดโดนเอา ๆ ยังไม่จำ จึงโดนบ่ยกระทั้งทุกวันนี้ งานไหนงานนั้นเป็นไม่พ้นไปได้ เมื่อคิดถึงหมู่เพื่อนและครูอาจารย์ทั้งหลายที่อาจถูกนิมนต์มาในพิธีต่าง ๆ ในเมืองหรือในกรุง จึงอดจะอายไว้ก่อนแต่เนิ่น ๆ ไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ขึ้นชื่อว่าพระกรรมฐานสายนี้ถูกนิมนต์แล้ว ต้องเป็นทำนองดังกล่าวแน่นอน เพราะทราบเรื่องของกันและกันได้ตัวคร่ำครึจริง ๆ เนื่องจากไม่ได้สำเหนียกศึกษาทางนี้มาก่อน พอถูกนิมนต์ที่ไรจึงต้องโดนเอา ๆ แทบทุกงานและทุกองค์ไม่ว่าแก่หรืออ่อนพรรษา บางทีเสร็จงานแล้วออกมา ลูกศิษย์ฝ่ายฆราวาสสงสารยังตามมากระซิบบอกว่า ท่านทำไมทำอย่างนั้น นำอายจริง ๆ แต่ท่านเองยังไม่ทราบว่าทำผิดอะไรเสียอีก จนเขาต้องกระซิบบอกว่าให้ทำอย่างนั้น ๆ อย่าทำอย่างนั้นต่อไปมันผิด เดียวเขาจะขโมยหัวเราะเอา วันนี้ผมก็หน้าชาไปบ้างเหมือนกันพอเห็นท่านทำ... ซึ่งพระที่นี้ท่านมิได้ทำกันดังนี้ พอไปที่หลัง ก็โดนอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าอีกแล้ว ยิ่งกว่าเด็กเสียอีก ไม่รู้จักจดจำบ้างเลย เรื่องเป็นอย่างนี้แลพระกรรมฐานสายนี้ที่ถูกนิมนต์เข้ามาในงานพิธีต่าง ๆ

แต่ทางวินัยอันเป็นระเบียบขนบธรรมเนียมของพระนั้น ท่านรู้สึกปฏิบัติถูกต้องแม่นยำดี ไม่ค่อยผิดพลาดเหมือนพิธีการต่าง ๆ อันเป็นขนบธรรมเนียมที่โลกนิยมกัน ที่น่าชมท่านก็คือ ท่านไม่ถือเป็นการมณัษ์ข้องใจ บางทีก็พวกเดียวกันใส่ปัญหาหยอกเล่นกันเสียเอง เวลามองไปเห็นองค์หนึ่งกำลังจับพัดหันรีหันขวาง จับข้างในของพัดออกข้างนอก และจับข้างนอกเข้าข้างในตัวเอง แล้วหันตาให้ศีลเขาอยู่อย่างสบายวางเฉยอุเบกขา องค์ผู้มองเห็นเองอดขำไม่ได้โดยสุตวิสัยที่จะเตือนท่าน เพราะอยู่ห่างไกลกัน ต้องทนายและนั่งเฉยไปจนเสร็จพิธี

เวลากลับออกมาจึงพูดหยอกเล่นกันว่า แหม วันนี้ทำเสียเต็มยศเทียวนะ ผู้ทนายแทบใจขาดตาย ส่วนท่านองค์นั้นไม่ทราบจึงถามว่า เต็มยศอะไรกัน ก็ท่านจับพัดหันหลังพัดออกสู่แขก หันหน้าพัดเข้าสู่ตัวแล้วหันตาให้ศีลเฉยอยู่ได้ จะไม่ให้ว่าเต็มยศก็รู้สึกจะใจดำน้ำขุ่นเกินไป ก็จำต้องชมเชยกันบ้างเพื่อสมศักดิ์ศรีกรรมฐานใจละ ท่านองค์นั้นงและยิ้มเล็กน้อย แล้วถามว่าอย่างนั้นจริง ๆ หรือ ก็ไม่ได้สนใจนี่นา นึกว่าพัดแล้วก็จับยกขึ้นว่าไปเลย มิได้สะดุดใจคิดว่าด้านหน้าด้านหลังเป็นด้านไหนอะไรกันนี้

นี่แลเรื่องกรรมฐานมักจะขายหน้าอยู่ทุกแห่งทุกหนในงานพิธีต่าง ๆ จะว่าขายกันก็ยอมรับ เพราะความจริงเป็นอย่างนั้น แม้ผู้เขียนก็เคยเป็นมาเสียยิ่งกว่าเคย เนื่องจากการ

สำเนียงศึกษาหนักไปคนละทาง ส่วนทางระเบียบวินัยแล้วท่านรู้สึกองอาจ ไม่ค่อยสะทกสะท้านหวั่นไหวในสังคมทั่วไป เพราะท่านศึกษาและปฏิบัติอยู่เป็นประจำอิริยาบถ ส่วนขนบธรรมเนียมหรือพิธีการต่าง ๆ นั้น นาน ๆ ถึงจะมีครั้งหนึ่ง และไม่อยู่ในข่ายแห่งความสนใจนัก จึงมีการเคลื่อนคลาดบาดตาอยู่เสมอ สำหรับผู้เขียนเคยโดนมาจนน่าอับอายและเข็ดหลาบ แต่ก็ยังไม่วายที่จะโดนอยู่เรื่อยมาจนบัดนี้

พูดมาถึงนี้ ก็ควรจะได้อ่านเรื่องกรรมฐานเสียบ้าง พอทราบความเป็นไปของป่าและบ้านว่าต่างกันอย่างไรบ้าง คือ ราว พ.ศ.๒๔๗๖-๒๔๗๗ มีพระกรรมฐานองค์หนึ่งนับแต่บวชมาท่านไม่เคยเข้าอยู่ในเมือง ชอบบำเพ็ญอยู่แต่ในป่าเรื่อยมา ท่านมิได้เรียนและสอบเหมือนพระทั้งหลาย เรียนเฉพาะกรรมฐาน ๕ และอาการ ๓๒ กับอาจารย์แล้วก็เข้าบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่ากับอาจารย์และหมู่คณะ โดยมุ่งมั่นทางสมาธิภาวนาเป็นที่ตั้ง เพราะอายุก็ร่วมเข้า ๔๐ ปีแล้ว กลัวสังขารจะไม่อำนวยไปนานอาจตายเสียก่อน วันหนึ่งเพื่อนนักปฏิบัติด้วยกันมาพูดคุยเรื่องพระกรรมฐานทางโคราชให้ฟังว่า เวลานี้มีพระกรรมฐานมากผิดปกติ สถานที่บำเพ็ญก็มีเยอะ ตามป่าและภูเขาแถบทิศใต้และตะวันตกของโคราช เช่น เขาพริก เขาใหญ่ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นที่สงัดวิเวกและสะดวกแก่การสมาธิภาวนามาก

พอเพื่อนเล่าให้ฟังท่านเลยคิดอยากไป จึงตกลงใจไปกับท่านองค์นั้น โดยเธอเองเป็นผู้นำทางจนถึงจุดที่หมาย พอไปถึงโคราชก็เข้าพักที่วัดป่าศาลวัน ซึ่งสมัยนั้นวัดป่าศาลวันเพิ่งสร้างขึ้นใหม่ ๆ มีท่านอาจารย์สิงห์ ขนดะยาโคโม เป็นเจ้าอาวาส ตอนเช้าท่านก็ออกบิณฑบาตสายในเมืองกับพระที่นั่น เผอิญวันนั้นศรัทธาญาติโยมห่อเม็ดยอดอะไรใส่บาตร ซึ่งท่านเองก็ไม่เคยพบเคยเห็นมาก่อนนับแต่วันเกิดมา เพราะกำเนิดภูมิลำเนาเดิมท่านเป็นคนบ้านนอกทางภาคอีสานอยู่แล้ว จึงยากที่จะได้พบเห็นสิ่งดังกล่าวนี้ นับแต่ขณะที่เขาเอาห่อเม็ดยอดไร่นั้นใส่บาตรท่านแล้ว ทำให้เกิดความสงสัยข้องใจอยู่ไม่วาย

เพราะขณะที่เปิดฝาบาตรออกรับบาตรที่ไร จะปรากฏกลิ่นอะไรพิกลฉุน ๆ จมูกอยู่เสมอ แต่ไม่กล้าปรึกษาพูดให้ใครฟัง ทำให้นึกสงสัยไปถึงความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ของศรัทธาญาติโยมว่า จะทำได้ลงคอละหรือ เราเป็นพระซึ่งปราศจากความอิจฉาเบียดเบียนใคร ๆ ตลอดสัตว์ทั่วไปหมดแล้ว ตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรเพื่อมรรคผลนิพพานอย่างเดียว ไม่น่าจะมาทำพระอย่างเราได้ลงคอ ชะรอยจะมีพระบางองค์ที่ประพฤติดูไม่ดีทำตัวให้เป็นที่รังเกียจของประชาชนก็ได้ เขาจึงเกลียดชังและทำได้อย่างนี้ เเดินบิณฑบาตก็ครุ่นคิดไปกลืนฉุน ๆ นั่นก็เตะจมูกเรื่อยไป ขณะเปิดฝาบาตรเพื่อรับไทยทานศรัทธาพุทธกระยะไป

พยายามอดใจไว้ไม่แสดงอาการใด ๆ ออกมาให้ใครทราบ เพราะตนก็เพิ่งมาอยู่ใหม่ ๆ และมาเจอเอาเรื่องอย่างนี้เข้าด้วยจึงควรอดทน

พอพ้นหมู่บ้านออกมาแล้วทนมไม่ไหว จึงเปิดฝาบาตรออกค้นหาดูห่อสำคัญที่เกิดเรื่องกันมาตลอดทาง ก็ไปเจอเอาห่อเมล็ดทุเรียนที่เขาแกะห่อใส่บาตรด้วยศรัทธาเข้า จึงอุทานขึ้นมาทันทีว่า โอ้ พ่อคุณ เรานึกว่า...ตัวส่งกลิ่นฟุ้งที่เขาห่อใส่บาตรตัดสันดานพระเรานึกโมโหทั้งน้อยใจและเสียใจมาตลอดทาง ที่ไหนได้มันเป็นเม็ดขนุนเน่าได้สามปีกับสี่เดือนนี้เองหรือ ทำเอาเราจนใจ ไม่เป็นใจพระกลายเป็นใจอะไรไป แทบไม่ได้สติประคองตัวเสียนาน พร้อมกับโยนเม็ดขนุนเน่าห่อ นั้น (เม็ดทุเรียนนั่นเอง) ลงในคลองข้างทางตูม แล้วก็ไปอย่างสบายหายห่วง และหายสงสัยในปัญหาทั้งหมด เพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์ผลไม้ไปต่าง ๆ ตามความรู้สึกว่า ขนุนเน่าเมืองนี้กับขนุนเน่าเมืองเราต่างกันมาก ขนุนเน่าเมืองเราแม้จะเน่าขนาดเปื่อยและเพียงไร ก็มิได้ส่งกลิ่นฉุนมากมายแทบทนมไม่ไหวเหมือนขนุนเมืองนี้ ผู้ใส่บาตรแม้ไม่มีเจตนาร้ายต่อพระ คงขาดความสังเกตพิจารณาและเอาใจใส่อยู่บ้าง จึงหาญเอาเม็ดขนุนเน่าจนใช้ไม่ได้มาใส่บาตรพระให้ทนมมาตลอดทาง

เรื่องเม็ดขนุนเน่านี้ท่านคงเป็นอารมณ์ให้คิดมากพอ ดู จึงทำให้ระบายให้พระที่ไปด้วยกันฟังในตอนบ่าย โดยตั้งปัญหาขึ้นว่า ทำไมจังหวัดนี้กับจังหวัดโน้นซึ่งเป็นภาคอีสานอันเดียวกัน ดินฟ้าอากาศจึงแตกต่างกันมากมาย ถึงกับผลไม้ชนิดเดียวกันต้องมีกลิ่นต่างกันมาก พระองค์นั้นจึงถามขึ้นบ้างว่า อะไรต่างกันและต่างกันอย่างไร ท่านตอบ ก็ขนุนเมืองเราแม้เน่าจนและฉุนไม่ได้ ยังมิได้ส่งกลิ่นอะไรเลย ส่วนขนุนเมืองนี้ดูก็ไม่เห็นสุกจนและ แต่ทำไมจึงส่งกลิ่นฉุนนักหนาจนแทบทนมไม่ไหว ขนุนที่ไหนเป็นอย่างนั้น ผมยังไม่เคยเห็นเลย ก็ขนุนที่เขาใส่บาตรมาเมื่อเช้านี้ใกล้ท่าน จะให้ส่งกลิ่นขนาดไหนจนผมทนเอามาวัดไม่ไหว ต้องโยนทิ้งลงคลองข้างทาง ขนุนนี้เขาไม่ได้ใส่บาตรท่านบ้างหรือ เพราะท่านเดินออกหน้าผมน่าจะได้นี้

ที่เขาใส่เมื่อเช้านี้หรือ นั่นมันมิใช่ขนุนท่าน โอตายเป็นจริง ท่านนี้น่าจะยังไม่เคยเห็นทุเรียนเสียแล้วกระมังนี้ นั่นหรือที่ท่านเอาโยนลงคลองนะ ใช่ เพราะเหลือจะทน ใครจะสละไปทำไม องค์นั้นออกอุทาน ตายตายท่านนี้แย่งจริง ท่านไม่รู้จักทุเรียนหรือ ที่เขาใส่บาตรเมื่อเช้านี้คือทุเรียน ซึ่งเป็นผลไม้ที่มีค่าสูงสุดในเมืองไทย คนไม่มีสตางค์ไม่มีวาสนาร้องให้อยากกินก็ไม่ได้กิน ตายทิ้งเปล่า ๆ นั่นแล นี่เขาอุตส่าห์ใส่บาตรมาด้วยศรัทธาจริง ๆ ทำไมท่านโยนทิ้งเสีย น่าจะถามผู้อื่นบ้างสักคำก่อนจะโยนของดีทิ้งทั้งที่ แล้วกัน ท่านไม่เคยเห็นทุเรียนมาก่อนบ้างหรืออย่างไร

เปล่าเพิ่งจะมาเจอเอาเมื่อเข้านี้เอง แทบเป็นลมทนไม่ไหว ใครจะว่าดีพิเศษขนาดไหนก็ตาม จมูกเรามีไม่ยอมให้ใครมาโกหกได้ ก็เข้านี้ผมทราบด้วยจมูกผมเองขนาดทนไม่ไหวถึงได้โยนทิ้ง แล้วจะมาเสกสรรว่าเป็นของดีพิเศษอะไรกันอีก เพราะจมูกคนกับจมูกสุนัขมันต่างกันนี่ท่าน จมูกสุนัขมันว่าไปอย่างหนึ่ง แต่คนฉลาดกว่าสุนัข จะขึ้นเอาความรู้ของสุนัขมาลบล้างความรู้คน ผมไม่เห็นและลงใจด้วย เม็ดพรตนี้มันตั้ง...จริง ๆ ไม่ว่าแต่มันจะราคาแพง ๆ เลย ให้เปล่า ๆ ผมยังไม่ยอมรับ ไม่งั้นจะโยนทิ้งทำไม ก็เพราะมันทนไม่ไหวนั่นเอง จึงต้องหาทางออกด้วยวิธีนั้น ท่านองค์นั้นมีแต่ยิ้มขัน ๆ แล้วพูดว่า ท่านนี้น่าจะเกิดไม่หมดชาติเสียแล้ว เห็นของดีมีค่าก็ไม่ทราบว่าเป็นของดี ยังหาว่าเป็นของเก๊ไปได้ ผมก็หมดปัญญาจะอธิบายอะไรให้ท่านฟังอีกแล้ว ท่านขนุนเนาเป็นเพียงยิ้ม แต่พูดอย่างหนักแน่น ไม่สนใจกับคำพูดยกย่องชมเชยทุเรียนขององค์นั้นเลย

เท่าที่เล่ามานี้ ท่านผู้อ่านพอจะทราบได้กระมังว่า กรรณฐานป่าแท้ ๆ ท่านยอมฟังเสียงใครเอาง่าย ๆ เมื่อไร นอกจากไม่ฟังแล้ว ท่านยังโต้แย้งยืนยันอย่างหนักหน่วงอีกด้วย ดังท่านขนุนเนาเป็นตัวอย่าง ดังนั้นคนป่าพระป่ากับคนบ้านพระในเมืองจึงรู้สึกต่างกันอยู่มาก เพียงเจอทุเรียนก็เข้าใจว่าขนุนเนาถึงกับโยนลงคลอง ถ้าเป็นผู้ใช้ความสังเกตพิจารณาบ้างสมกับตำหนิเขาว่าขาดความสังเกตและความเอาใจใส่ ตัวเองควรอุทิศสัพพายบาตรที่ปิดฝาดีแล้วไปถึงวัด เพื่อถามผู้อื่นดูก่อนจะโยนทิ้ง อันเป็นลักษณะของความขาดปัญญา

ความจริงก็น่าเห็นใจเพราะไม่เคยเห็นทุเรียนเนื่องจากอยู่ในป่า การคมนาคมสมัยโน้นติดกับสมัยนี้อยู่มาก จึงไม่มีทางได้เห็นสิ่งแปลก ๆ เหมือนทุกวันนี้ นี่แลพระป่าเข้ามาในงานนิมนต์ในเมืองหรือในกรุง ต้องเป็นลักษณะพระป่ามาเจอขนุนเนาเข้าจนได้ แต่ท่านที่เป็นกรรณฐานประเภทคล่องแคล่วทันสมัยเสียจนเซ็ดฟัน ก็อาจมีสับสนกันไปเหมือนดีกับชั่วนั้นแล ความคร่ำครึเกินไปก็ดี ความคล่องแคล่วทันสมัยเกินไปก็ดี คงตกอยู่ในความไม่เหมาะสมน่าดูเช่นกัน เพราะติดกับหลักมัชฌิมาแห่งธรรมที่เป็นความพอดีเหมาะสมโดยแท้ แต่คร่ำครึแบบนี้ก็น่าสงสาร

การสนทนาธรรมของพระกรรณฐาน

เท่าที่เป็นมา การสนทนาธรรมของพระกรรณฐานเป็นที่น่าเลื่อมใส และให้คติแก่ผู้ฟัง สมดังมงคลสูตรบทว่า “กาเลน ธมฺมสากัจฉา เอตมฺมมงคลมุตฺตมํ การสนทนาธรรม

ตามกาลเป็นมงคลอันสูงสุด” เพราะเป็นกิริยาที่แสดงออกแต่ละฝ่ายอย่างน่าชม เนื่องจากเป็นความมุ่งธรรมมุ่งธรรม เพื่อประโยชน์จากการศึกษาได้ถามกันทั้งสองฝ่าย โดยไม่นิยมนำแก้หรืออ่อนพรรยา ข้อนี้ผู้เขียนขอชมธรรมสภาจักจ্ঞาท่านว่า เป็นไปตามทางของปราชญ์ที่น่าเลื่อมใสจริง มิได้เป็นไปแบบ...ซึ่งเห็นแล้วเอือมระอาและยิ่งนับวันมีมากดาชดชื่น จนบางท่านให้นามสภาประเภทนี้ว่า “สภาน้ำลายไหลนอง ถ้าเป็นสภာธรรมตามหลักธรรมสภาจักจ্ঞา ก็ควรจะมียุติกันด้วยเหตุผลและการยอมรับ”

การกล่าวนี้โดยทราบว่าคุณพุทธเราต่างมีกิเลสด้วยกัน แต่เป็นผู้มุ่งต่ออรรถธรรมด้วยกัน จึงเมื่อทราบติชั่วประการใดก็นำมาลงจากการติชมของผู้อื่น ลำพังเราติชมตัวเองคงไม่สามารถยังกิเลสความเห็นแก่ตัวให้ไหวตัวได้บ้างเลย จำต้องอาศัยผู้อื่นช่วยอยู่โดยดี หากเป็นผู้มุ่งชำระสิ่งไม่ดีในตัวจริงแล้ว คำติกับคำชมเชยน่าจะถือเอาประโยชน์ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น เรื่องผิดถูกติชั่วของพระกรรมฐาน ผู้เขียนจึงกล้านำมาลง เพราะหวังประโยชน์จากสิ่งทั้งสองนั้น มิได้ตำหนิเพื่อเหยียบย่ำทำลายแต่อย่างใด การสนทนาธรรมของพระกรรมฐานท่าน ที่น่าชมเชยก็เพราะท่านมุ่งเพื่อยึดคติจากธรรมของกันและกันจริงๆ ไม่มีทิฐิมานะเข้าแฝงเลย แม้ต่างคนต่างยังมีกิเลสด้วยกัน

การสนทนาธรรมนั้น ท่านสนทนาตามภูมิจิตภูมิธรรมที่ปรากฏขึ้นจากจิตตภาวนา ซึ่งตนบำเพ็ญมา เริ่มแต่ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิ ตามขั้นที่บำเพ็ญ และสงสัยก็ศึกษาได้ถามกันเป็นระยะไป ท่านที่เข้าใจก็อธิบายให้ฟังตามลำดับแห่งความสงสัยจนอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจ และปัญญาเป็นขั้น ๆ เช่นเดียวกับสมาธิ ผู้สงสัยในปัญญาขั้นใดเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังพิจารณาผ่านไปไม่ได้ ท่านที่เข้าใจหรือผ่านไปแล้วก็อธิบายให้ฟังเป็นตอน ๆ ไปตามที่สงสัย จนเป็นที่เข้าใจเหมือนภูมิอื่น ๆ ที่ผ่านมา การสนทนาธรรมระหว่างกันและกันของพระกรรมฐาน รู้สึกรื่นเริงไปตามธรรมขั้นนั้น ๆ เพราะผู้ถามก็ถอยออกจากใจที่ปฏิบัติรู้เห็นมาอย่างไรบ้าง ผู้อธิบายก็ถอยถอนจากใจที่ปฏิบัติรู้เห็นมาเช่นเดียวกัน ต่างได้พยานหลักฐานความจริงจากการปฏิบัติด้วยกัน และเป็นคติต่อเติมกันไปไม่มีสิ้นสุด

วันหนึ่งท่านองค์หนึ่งมาสนทนาเรื่องหนึ่ง อีกวันหรือเวลาหนึ่งท่านองค์หนึ่งมาสนทนาอีกเรื่องหนึ่ง สลับเปลี่ยนถ่ายทอดกันไปเรื่อย ๆ เพราะต่างองค์ต่างปฏิบัติ ต่างองค์ต่างรู้ในลักษณะต่าง ๆ กันทั้งภายนอกภายใน การสนทนาธรรมที่เกิดจากความรู้ภายในใจ แม้ผู้มาเล่าและเรียนถามปัญหาจะมีพรรยาอ่อนกว่ากันอยู่มาก แต่การเล่าและการได้ถามนั้น แฝงอยู่ด้วยความอาหาญมั่นใจในความรู้และปัญหาของตน ไม่พรันพริ้งหวั่นไหวหรือประหม่า กลัวท่านจะซักหรือทักท้วงแต่อย่างใด พุดไปและถามไปตามความรู้สึกของตน

และยอมรับกันโดยทางเหตุผลของแต่ละฝ่าย ถ้าตอนใดเหตุผลยังลงกันไม่ได้ ก็ชักซ้อนกัน อยู่ในจุดนั้น จนเป็นที่เข้าใจแล้วค่อยผ่านไป โดยไม่มีฝ่ายใดสงวนศักดิ์ศรีดีชั่วของตนอัน เป็นลักษณะโลกแห่งธรรม ให้นอกเหนือจากความหวังเข้าใจต่อกัน ผิดหรือถูกประการใด ผู้เล่าหรือโต้ถามจะดำเนินไปตามความถนัดใจที่รู้เห็นมา โดยไม่คิดว่ากลัวจะผิด ผู้ฟังก็ ตั้งใจฟังไปตามจุดที่ผู้ถามและเล่าให้ฟังด้วยความสนใจ และไม่สนใจกับอะไรยิ่งไปกว่า ปัญหาธรรมที่กำลังเป็นไปอยู่เฉพาะหน้า

ไม่ว่าท่านผู้ใดสนทนาและฟัง ต่างมีความสนใจเอื้อเพื่อต่อธรรมของกันโดย สม่ำเสมอ แต่ต้นจนอวสานแห่งปัญหาธรรม ไม่แสดงความอดทนระอาใจ ไม่แสดงความ ดูถูกเหยียดหยามด้วยภูมิจิตภูมิธรรมของกันและกัน ต่างสนทนากันด้วยความบริสุทธิ์ใจ หวังความรู้และความอนุเคราะห์จากกันจริง ๆ เมื่อผู้เล่าและเรียนถามถูกคัดค้านจากผู้รับ ฟังในเรื่องใดตอนใด เรื่องนั้นตอนนั้นต้องกลายเป็นปัญหาการบ้านของเจ้าของปัญหาทันที ที่จะนำไปขบคิดเพื่อแก้ไขตัดแปลงต่อไปจนเป็นที่แน่ใจ จนกว่าปัญหานั้นเป็นที่สนิทใจไม่ ขัดแย้งจากอาจารย์ผู้ให้อุบาย และตนก็เข้าใจตามนั้น จึงจะปล่อยให้ผ่านไป

ตามธรรมดาผู้ถูกคัดค้านแทนที่จะเสียใจ แต่กลับเพิ่มความสนใจยิ่งขึ้นในปัญหาที่ ถูกคัดค้านนั้น ๆ ดังนั้นการสนทนาธรรมระหว่างผู้ปฏิบัติด้วยกันในลักษณะนี้ จึงน่าจะเกิด มงคลได้ตามหลักธรรมว่า การสนทนาธรรมตามกาลย่อมเป็นมงคลอันสูงสุด การสนทนาที่ เป็นข้อซักหรือทำลายธรรมบทว่า กาเลน ธมฺมสากัจฉา เอตมฺมงฺคลมฺตฺตมํ นั้น น่าจะ ได้แก่การสนทนาที่ทำให้เกิดกิเลส หรือสนทนาอวดกิเลสกันมากกว่ามุ่งประโยชน์ในธรรม แต่นักกล่าวตามความดันเดาของวิสัยป้าไปอย่างนั้นเอง กรุณาอย่าได้ถือเป็นหลักเกณฑ์นัก เพราะคำว่าป้าหรือเถื่อนก็เป็นคำประกาศตัวอยู่แล้วว่า เป็นสภาพเช่นนั้นอยู่ในตัวเอง

อะไรจะเกิดประโยชน์โดยธรรมแก่ตนด้วยวิธีใด ควรพยายามตักดวงวิธินั้นให้เต็ม กำลังความเพียรของตน แม้วิธีนั้นจะอยู่ในท่ามกลางแห่งความตำหนิของใคร ที่มีกิเลส ประเภทขบถเพื่อยกตนหรือทำลายมากกว่าความเป็นธรรม ก็ไม่สามารถลบล้างวิธีนั้นได้ หากสามารถลบล้างได้ พระพุทธเจ้าซึ่งทรงบำเพ็ญอยู่ในท่ามกลางเจ้าทิฐิทั้งหลายที่ควร เรียกได้ว่าคลังกิเลส คงไม่เล็ดลอดมาเป็นศาสดาของพวกเราชาวพุทธของพระองค์ได้ มี ความจริงเท่านั้นชนะสิ่งจอมปลอมทั้งหลายได้ คือชนะตนได้ก็เพราะความจริง ชนะโลกได้ ก็เพราะความจริง หนีความจริงไปไม่พ้น ผู้มั่นในศาสนาพุทธ จึงควรมั่นในความจริงซึ่งเป็น หัวใจของพุทธศาสนา

ดังนั้นการสนทนาธรรมและปฏิบัติธรรมจะเป็นวิธีใดก็ตาม ถ้าทำลงไปก็เลิกกลัว และหลุดลอยออกจากใจได้ การทำนั้นก็เป็นมงคลแก่ตน แม้กิเลสจะไม่เห็นเป็นมงคลด้วย ก็ไม่เป็นปัญหา แต่โดยมากพวกเรามักทำตัวให้เป็นมงคลแก่กิเลสมากกว่าเป็นมงคลแก่ตัว จึงควรระวังมงคลชนิดนี้ ถ้าขึ้นให้เป็นมาก ๆ อาจจมไปทั้งที่เข้าใจว่าตัวเจริญ ดังแบบ เทียวคดโกง จี๋ ปล้น ริดไถสมบัติของคนอื่นมาเป็นสมบัติและมงคลแก่ตน โดยเข้าใจว่าตัวฉลาดมีบุญมาก มีอำนาจวาสนามาก รวยเงินกองเท่าภูเขา บัญชีเงินฝากธนาคารอ่านทั้งวัน ไม่จบ แต่ความจริงก็คือมงคลชั่วลมหายใจ มงคลดินเหนียวติดศีรษะที่จะพาให้จมย่อยยับ โดยไม่มีท่านผู้รู้โศกสยกันว่านั่นคือมงคลอะไรกันแน่

ความจริงการวินิจฉัยมงคล ท่านสอนให้วินิจฉัยความเคลื่อนไหวเพื่อการกระทำของตน ว่าเป็นไปในทางใดในวันเวลาหนึ่ง ๆ ความเคลื่อนไหวนั้น ๆ จะเป็นขั้นที่กายวาจาใจของเราแต่ละราย ความเป็นมงคลหรืออัปมงคลซึ่งเป็นส่วนผล จะตามมากับความเคลื่อนไหวนั้น ๆ อย่างแยกไม่ออก ที่ผ่านมากล่าวความเป็นมงคลของการสนทนาธรรมที่ถูกกับสุขลักษณะทางใจ นับว่าเป็นที่น่ายินดีในวงปฏิบัติที่ท่านสนทนาธรรมตามเยี่ยงอย่างของธรรมสภาจฉา ซึ่งเป็นผลยังกันและกันให้รื่นเริงตามธรรมกถา เครื่องบรรเทาและกำจัดกิเลสภายในโดยลำดับ

เวลาสبโอกาสที่ต่างท่านต่างลงมาจากภูเขาและจากป่า อันเป็นที่ให้ความสุขความสำราญทางใจมารวมกันในบางกาล เวลานั้นเป็นโอกาสอันดีที่ท่านต้องสนทนาปภิณกธรรมต่อกันด้วยความหิวกระหาย เพราะนาน ๆ จะมีสักครั้ง ขึ้นเริ่มแรกโดยมากก็เป็นปัญหาของพระที่อ่อนพรรษาเริ่มต้นก่อน โดยพระอาวุโสเริ่มอารัมภบทกำหนดรายองค์เป็นผู้เริ่มปัญหาก่อนด้วยภาคปฏิบัติ คือ จิตตภาวนาตามที่รู้เห็นมา พอองค์นั้นเล่าจบ บางทีพระอาวุโสก็ชักและแทรกธรรมลงในระหว่างบ้าง เพื่อแก้ไขจุดบกพร่องและส่งเสริมธรรมที่ท่านองค์นั้นกล่าวถูกต้องแล้วให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น องค์นอกนั้นเมื่อยังไม่ถึงเวลาของตนก็นั่งฟังในท่าสงบ เพื่อฟังอุบายต่าง ๆ จากการสนทนากันระหว่างองค์แรกกับท่านที่คอยให้นัย

ตอนที่ท่านสนทนากันนี้เป็นที่ประหลาดและอัศจรรย์อย่างไม่คาดฝันว่า ธรรมที่ต่างคนต่างปฏิบัติ ต่างคนต่างรู้เห็นอยู่คนละทิศทาง แต่เวลามาพูดขึ้นกลับเป็นธรรมกลมกลืนกันได้กับที่ตนรู้เห็นมาในบางแขนง รวากับว่าใจดวงเดียวกัน ธรรมแท่งเดียวกัน ทั้งที่ธรรมก็มีหลายแขนง ใจก็มีหลายดวง เพราะต่างคนต่างมี ไม่น่าจะมาตรงกันอย่างเหมาะสมเช่นนั้นได้ พูดเรื่องภูตผีก็ดี เรื่องเทพก็ดี เรื่องสัจธรรมบางแขนงก็ดี เรื่องอุบายปัญญาบางแขนงก็ดี หรือเรื่องกิเลสชนิดต่าง ๆ ก็ดี ท่านเข้าใจกันได้รวากับได้เห็นในขณะเดียวกัน

ฉะนั้นผู้นั่งฟังก็ดี ผู้เล่า ผู้ถามก็ดี ผู้รับฟังเพื่อวินิจฉัยก็ดี ย่อมมีส่วนได้รับประโยชน์จากปัญหานั้นเช่นเดียวกับท่านชี้แจงให้ตนฟังโดยเฉพาะ นอกจากความสามารถอันเป็นเรื่องของแต่ละรายไปเท่านั้นที่ยิ่งหย่อนต่างกัน จึงอาจเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง

เวลาฟังคำชี้แจงเฉพาะปัญหาที่ยกขึ้นนั้น สามารถอำนวยประโยชน์แก่ผู้ฟังได้โดยทั่วถึง เพราะอยู่ในฐานะที่ควรได้รับเสมอกัน ดังในตำราว่าพระพุทธเจ้าทรงกำลังแก้ปัญหาธรรมแก่ผู้ใดผู้หนึ่งอยู่ ขณะนั้นยังมีผู้ได้รับประโยชน์จนสำเร็จมรรคผลนิพพานได้ ทั้งที่เป็นปัญหาของผู้อื่นและกำลังทรงแก้ปัญหาเพื่อผู้อื่นอยู่ ทั้งนี้เพราะธรรมเป็นศูนย์กลางของโลก จึงสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ควรได้รับ โดยไม่เลือกกาลสถานที่บุคคลที่อยู่ในฐานะควรได้รับ

การสนทนาธรรมในเวลานั่งอยู่ด้วยกันหลายองค์ ย่อมเกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังโดยทั่วกัน แต่ปัญหามีหลายชนิด มีทั้งเกี่ยวกับภายนอกและภายในเอาประมาณไม่ได้ ที่ควรแก่สาธารณะก็มี ที่ไม่ควรก็มี จึงยากที่จะพูดและฟังโดยทั่วไปได้ จะเป็นปัญหาชนิดใดก็ตามผู้เป็นเจ้าของย่อมทราบเอง ถ้าเป็นปัญหาชนิดที่ควรแก่สาธารณะ ผู้อื่นก็มีโอกาสได้ฟังด้วย ถ้าเป็นปัญหาเฉพาะผู้เป็นเจ้าของ ก็หาโอกาสเล่าและเรียนถามครูอาจารย์โดยลำพังตามความเหมาะสม ปัญหาที่กล่าวเหล่านี้เป็นปัญหาทางจิตตภาวนาล้วน ๆ เพราะการบำเพ็ญอยู่เสมอในอิริยาบถต่าง ๆ ทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญา ปัญหาจึงเกิดขึ้นเสมอโดยไม่เลือกอิริยาบถ

ปัญหาหรือธรรมบางอย่างเมื่อปรากฏขึ้นมาจากใจ เจ้าของทราบได้ชัดเจนในขณะนั้นก็มี บางอย่างก็พอแก้ไขได้โดยลำพังไม่ต้องให้ผู้อื่นช่วย บางอย่างเมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องใช้เวลาพิจารณานานพอควรจึงเข้าใจและผ่านไปได้เป็นระยะ ๆ แต่ปัญหาบางอย่างเมื่อเกิดขึ้นแล้วตัวเองไม่ทราบวิธีแก้ไข ต้องอาศัยท่านผู้อื่นช่วยแนะนำ ปัญหาบางอย่างล่อแหลมต่ออันตรายต้องรีบแก้ไข ถ้าไม่สามารถแก้ด้วยตัวเอง ต้องรีบไปหาครูอาจารย์ช่วยแก้ไข ชื่นปล่อยไว้อาจทำให้หลงผิดและเสียไปได้ อย่างไรก็ตามสติปัญญาเป็นธรรมสำคัญทุกกรณีแห่งการแก้ไขหรือส่งเสริมปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน ต้องนำสติปัญญามาทดสอบพิจารณาจนเป็นที่แน่ใจ ทั้งฝ่ายที่เข้าใจว่าผิดหรือถูกโดยทางเหตุผล มิใช่โดยความเข้าใจหรือชอบกับอารมณ์ของตนแล้วก็ยึดถือว่าเป็นถูก ก่อนจะยอมรับกัน แต่ละปัญหาต้องผ่านการพิสูจน์ด้วยปัญญาโดยทางเหตุผล

ดังนั้นพระกรรมฐานจึงแสวงหาครูอาจารย์ และเคารพเลื่อมใสเชื่อฟังอาจารย์มาก ผิดกับทางปริยัติ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นจากจิตตภาวนาเป็นปัญหาสำคัญโดยเฉพาะ ต้อง

เป็นหน้าที่ของอาจารย์ที่เคยผ่านมาแล้วเท่านั้นจะสามารถแก้ได้ ผู้ไม่เคยภาวนา แม้ได้ศึกษามากก็ไม่อาจแก้ได้ เพราะปัญหาที่เกิดทางจิตตภาวนาโดยมากไม่ค่อยตรงกับปริยัติที่เคยเรียนมา หากมีแอบ ๆ แฝง ๆ เลียบ ๆ เคียง ๆ กันไปนั้นแล จะว่าผิดกับปริยัติไปเลยก็เดี๋ยวก็น่าจะผิดก็ไม่ใช่ จะว่าถูกกันก็เดี๋ยวก็น่าจะไม่เชิง จึงลำบากในการวินิจฉัยหาความจริงอยู่ไม่น้อยสำหรับผู้ไม่เคยผ่าน การพูดเช่นนี้ท่านที่ไม่เคยปรากฏและไม่เคยภาวนาอาจไม่เข้าใจ หรืออาจหัวเราะก็ได้ว่า พูดป่า ๆ เกื่อน ๆ ไม่มีหลักเกณฑ์ แต่ความจริงก็เป็นอย่างนั้นในวงปฏิบัติ สำหรับท่านที่เคยปรากฏจากหลักภาวนามาแล้ว พอแย้มออกก็เข้าใจได้ทันที

ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงสมาธิกับวงปัญญาต่างกัน

คำว่าปัญหาเป็นคำกลาง ๆ ยังไม่บ่งชัดลงไปว่าปัญหาอะไรบ้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และเกิดขึ้นในระยะใดบ้าง จึงขอชี้แจงไว้พอเป็นแนวทางสำหรับท่านที่เป็นนักจิตตภาวนาเพื่อเป็นข้อคิด เวลาปรากฏกับตัวเองจะพอมีทางแก้ไข โดยอาศัยยึดหลักที่อธิบายไว้เป็นแนวทางทดสอบแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงสมาธิ มักจะเกิดแก่รายที่จิตสงบลง แล้วถอยออกไปรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้องไม่มีประมาณ เพื่อตัดปัญหาความยุ่งยากเกินภูมิแห่งขั้นเริ่มแรกของตนที่เริ่มฝึกหัด ควรย้อนจิตเข้าสู่ภายในองค์สมาธิเสีย ไม่ตามวินิจฉัยใคร่ครวญสิ่งที่มาปรากฏนั้น ๆ ต่อไป

ขณะจิตเข้าสู่ความสงบ ควรมีสติระวังให้จิตอยู่กับความสงบนั้น ไม่ยอมให้ความผลักดันพาจิตออกสู่ภายนอก เช่น พาเหาะเหินเดินฟ้าเที่ยวชมมรรคสวรรค์วิมาน หรือความคะนองในสมาธิ คิดอยากดูจิตของผู้อื่นในขณะที่จิตสงบ เหล่านี้เป็นเครื่องเขย่าก่อกวนจิตให้กระเพื่อมตัวออกสู่อารมณ์ ควรให้จิตเป็นสุขสงบอารมณ์อยู่ในองค์สมาธิ คือความสงบในเวลานั้น จะได้ชมความสุขอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่มีอะไรบกวนชวนให้ยุ่งและเกิดปัญหามาโดยไม่มีประโยชน์ เพราะยังมีใช้กาลเวลาและฐานะที่ควรจะรู้และได้รับประโยชน์จากปัญหานั้น ๆ

เรื่องบาปบุญมีจริง นรกมีจริง สวรรค์มีจริง นิพพานมีจริงหรือไม่ เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาใจแตก หรือโลกภายในใจแตก จึงควรสร้างสมาธิ สร้างปัญญา อันเป็นทางรู้บุญรู้บาป รู้นรกรู้สวรรค์ และรู้นิพพานให้มั่นคง สิ่งเหล่านี้จะไม่พ้นวิสัยของใจที่ขัดเกลาด้วยดีหรือขัดเกลาดิแล้วไปได้ ต้องรู้ประจักษ์ยิ่งกว่าการคาดคิดซึ่งเป็นปัญหาทำลายหัวใจเป็น

ไหน ๆ และควรทราบว่า ท่านที่มาชี้แจงบาปบุญ นรก สวรรค์ นิพพาน ให้พวกเราดันเดาจนหัวเสียไปตาม ๆ กัน แบบเด็กขึ้นบนบ้านโดดซุซิปตัวร่่มกันแดดกันฝน สิ่งที่ได้รับคือ ขาหักสลับเหมือนตโปพักหนึ่ง นั้นท่านรู้ด้วยหลักใจหลักธรรมเป็นเครื่องพาให้รู้ให้เห็น ท่านจึงรู้ได้ชัด พุดได้ชัด ชี้แจงได้ชัด ไม่ผิดพลาดจากความจริง

แม้สิ่งนั้นจะมีจริงจากความรู้ความเห็นจริงท่าน แต่พวกเรายังดันเดาไม่ถูก สิ่งที่ถูกอย่างปฏิเสธไม่ได้ก็คือความเหลวไหลไร้สาระ และคำปฏิเสธว่าสิ่งเหล่านั้นไม่มี แล้วก็สร้างกรรมพอกพูนทับถมตัวเองจนหาบชนไปไม่ไหว แม้เช่นนั้นก็ยังกล้าดันเดาและปฏิเสธต่อไปอีก ด้วยความลุ่มคล่ำกำมือว่าตายแล้วก็สูญเท่านั้น ไม่มีอะไรมาคอยรับผลแห่งกรรมเหล่านั้นสืบต่อไปอีก โดยมีได้ค้ำใจว่าโลกที่เกิดมาบนว่าทุกข์กันนั้น ถ้าเสี่ยงบ่นให้ความทุกข์ทรมานที่ทับถมจนหาทางออกมิได้ ดังเหมือนเสียงฟ้าเสียงระเบิดแล้ว โลกนี้คงดับแตกหัวใจวายตายฉิบหายป่นปี้กันไปหมด เพราะเสียงระเบิดแห่งความบ่นดังสนั่นแผดเผาทั่วโลกธาตุ ไม่มีกาลสถานที่พอให้หายใจได้บ้างเลย แม้ต่างคนต่างบ่นให้กับทุกข์ที่อยู่บนหัวใจของตัวด้วยกัน ยังไม่ทราบว่ากรรมมีและกรรมให้ผลมาตลอดสายแต่อดีต ปัจจุบัน ตลอดอนาคตไม่มีสิ้นสุด แล้วก็ยากจะหากรรมตีชั่วให้เจอได้ในนรกสวรรค์วิมานหลังไหนกัน

ผู้เขียนก็อยู่ในแดนแห่งทุกข์ด้วยกัน จึงไม่มีปัญญาจะแนะนำบอกวิธีให้เห็นกรรมและผลของกรรม ตลอดสถานที่อยู่ของผู้มีกรรมที่ต้องรับเสวยได้ นอกจากจะบอกว่าตัวทุกข์อยู่ที่ไหน ตัวกรรมก็อยู่ที่นั่นเท่านั้น ใครสิ้นทุกข์ผู้นั้นก็สิ้นกรรม ดังพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายที่ทรงสิ้นทุกข์ไปแล้ว กรรมจึงไม่มีอำนาจตามบังคับให้ทรงรับเสวยได้เช่นโลกจอมบ่นทั้งหลาย

ที่กล่าวมาเกี่ยวกับการคิดเรื่องนรกสวรรค์เป็นต้น นั่นคือต้นปัญหาทำลายจิตใจควรระวังอย่าด่วนให้เกิดขึ้น แต่พยายามทำใจให้รู้แจ้งแทงตลอดสิ่งปกปิดกำบังทั้งหลาย หากจะรู้ไปเองปิดไม่อยู่ ต้องรู้แน่นอน สิ่งมีอยู่เหล่านั้นไม่ปิดบังตัวเอง นอกจากโลกปิดบังตัวเองไม่มีอะไรมาปิดบัง โลกมีจักขุคือตาในเปิดเผยก็เห็นเอง สมาธิจิตอาจให้เกิดปัญหาได้หลายทาง แต่ปัญญาคือฝั่งหรือท่านบ่งกันนั้น ปัญหาทุกชนิดพ้นไปไม่ได้ ถ้านำมาใช้ต้องเห็นผลทันตา แต่การเริ่มแรกปฏิบัติไม่ควรวิตกให้เกิดปัญหาสลับซับซ้อนก่อนปัญหาจะเกิดดังที่กล่าวมา ปกติธรรมดากำจิตมีความสนใจอยู่เฉพาะบทธรรมที่ปริกรรมและรวมสงบตัวลงอยู่ด้วยความสงบสุขเท่านั้น ก็ไม่ค่อยเกิดมีปัญหาต่าง ๆ มารบกวนให้จิตฟุ้งซ่าน

สำคัญที่ขบคิดไม่มีเหตุผลจึงมักก่อความกังวลใต้นอยู่เสมอ ปัญหาทางสมาธิมีมาก แต่ขอยุติไว้เพียงนี้เพื่ออธิบายปัญหาทางปัญญาต่อไป

แต่ก่อนจะอธิบายปัญหาทางด้านปัญญา จะขอเล่าเรื่องผลของปัญหาทางสมาธิที่อบรมดีแล้วให้ท่านฟังพอเป็นคติต่อไป เพราะภูมิสมาธิและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากสมาธิของรายที่มีจิตผาดโผน เมื่อฝึกอบรมถูกทางแล้ว ย่อมใช้ทำประโยชน์ได้ลึกซึ้งและกว้างขวางผิตธรรมดา ดังที่เคยทราบจากประวัติท่านอาจารย์มั่น เป็นต้น ซึ่งเป็นอาจารย์ที่มีจิตผาดโผนในชั้นฝึกกรรมฐาน และเป็นจิตอาชาไนยหลังจากท่านฝึกดีแล้ว แต่ที่จะเล่าต่อไปนี้ เป็นผู้หญิงซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ที่ได้รับการอบรมมาจากท่านในชั้นต้น ขณะนี้หญิงคนนั้นเป็นอุบาสิกาหนุ่มสาวแล้วและยังมีชีวิตอยู่ จิตของแกมีนิสัยผาดโผนคล้ายคลึงกับท่านอาจารย์มั่นอยู่หลายแขนง ซึ่งพอจะนำมาลงไว้เป็นข้อคิดแก่ท่านนักปฏิบัติได้พิจารณาหาสาระเท่าที่ควรเป็นได้

สมัยแกยังเป็นสาว ท่านอาจารย์มั่นเคยไปจำพรรษาอยู่ที่บ้านแกหนึ่งพรรษา พร้อมพระเถระเป็นจำนวนมาก ทราบว่านับแต่ตั้งบ้านนั้นมาเพิ่งมีพระมาอยู่จำพรรษาราว ๕๐—๕๐ องค์ คราวนั้นเอง พระเถระานุเถระที่มีอายุพรรษามากซึ่งเป็นลูกศิษย์ท่านก็มีมาจำพรรษาด้วยหลายองค์ องค์ที่มีความรู้ทางปริยัติวิชา รู้วาระจิตของคนอื่นก็มี และทำหน้าที่ช่วยดักจับพระที่ขอบขโมยเก่ง ๆ (จิตพระที่ขอบขโมยคิดออกนอกกลุ่มนอกทาง) อีกด้วย คือก่อนท่านจะแสดงธรรมอบรมพระในเวลากลางคืน บางครั้งท่านสั่งพระองค์ที่มีความสามารถในทางปริยัติวิชานี้ว่า วันนี้ท่านช่วยผมปราบขโมยหน่อยนะ ขณะเทศน์ผมไม่ค่อยมีโอกาสดักจับขโมยเหล่านี้ แม้จับได้ก็ไม่ถนัดดังที่คอยซุ่มดักจับอยู่ที่ประตู (คอยกำหนดจิตดักจับจิตที่คิดต่าง ๆ ของผู้นั้นอยู่โดยเฉพาะ ไม่มีงานอื่นเข้ามาแทรก) เนื่องจากผมทำหน้าที่แสดงธรรมไม่มีเวลาคิดอย่างอื่น กว่าที่ย้อนจิตมาตรวจจับ ขโมยก็รีบไปกว้านเอาอะไรแล้วรีบกลับมาเสียก่อน เรื่องจึงมักจะเย็นไปไม่ได้คาหนังคาเขา จึงขอให้ท่านช่วยจับให้ได้คาหนังคาเขาให้หน่อย ขโมยพวกนี้เก่งนัก คอยด้อมออกเวลาเรามีธุระจำเป็น คอยดักเอาตัวเก่ง ๆ ที่ฉลาดให้ได้

พอสั่งเสร็จก็เริ่มแสดงธรรมต่อไปโดยไม่สนใจกับอะไรอีก สักประเดี๋ยวขโมยก็ด้อมออกเที่ยวเล่นผ่านตามเคย และก็ได้ยินเสียงท่านองค์ทำหน้าที่ปราบทักษ์ในเวลาที่ต่อมาว่า ท่าน ...คิดอะไรอย่างนั้น ท่านอาจารย์หยุดเทศน์ชั่วคราว และช่วยเสริมการปราบของท่านองค์นั้นว่า มันต้องอย่างนั้นจึงจะทันกับพวกพรรคนี้ที่แสนรวดเร็ว แล้วก็แสดงธรรมต่อไป สักครู่ต่อมาขโมยรายใหม่ก็โผล่ออกมาอีก ท่านองค์ปราบก็ทักอีกว่า ท่าน....คิดอะไรอย่าง

นั่นละ จงกำหนดจิตให้อยู่กับตัวชั อย่าส่งจิตออกไปคิดเรื่องต่าง ๆ อย่างนั้นมันผิด ขโมยกลับกลัวท่านและเข็ดหลาบไม่กล้าออกเที่ยวเล่นผ่านเหมือนแต่ก่อน

ท่านทักไม่ก็ร้ายโจรผู้ร้ายก็สงบลงเห็นกับตา แต่บางรายกลับกลัวท่านมากทั้งในขณะนั้นและวาระต่อไป ไม่กล้าส่งจิตออกเที่ยวนักเหมือนแต่ก่อน นี่ท่านสั่งให้ทำเป็นครั้งคราว ส่วนจะมีความหมายอย่างไรบ้างนั้นพวกเราทราบไม่ได้ เพราะท่านไม่บอก แม้องค์ที่เคยช่วยท่าน ถ้าท่านไม่สั่งก็ทำเป็นเหมือนไม่รู้ไม่เห็น ราวกับว่าไม่รู้อะไร แต่พระเถระก็กลัวท่านมากรองท่านอาจารย์ลงมา นี่เขียนนอกนอกกลุ่มนอกทางยิ่งกว่าขโมยพระเสียอีก จึงขอย้อนกลับเขารอยเดิมที่วางแนวเอาไว้

หญิงสาวคนนั้น ก่อนที่จะเริ่มฝึกหัดภาวนาก็เนื่องจากท่านอาจารย์ไปจำพรรษาที่นั่นและแกก็เคยไปวัดกับชาวบ้านอยู่เสมอ ท่านจึงสั่งให้ทำภาวนาและแนะวิธีให้ไปทำที่บ้าน ได้ผลอย่างไรให้ออกไปเล่าให้ท่านฟังเพื่อท่านจะได้อธิบายต่อให้ ตอนบวชเป็นชีแล้วแกเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า พอท่านสั่งแล้วสั่งอีกหลายครั้งหลายหนให้ทำภาวนา แกจึงคิดสะดุดใจว่าชะรอยเราจะพอมีวาสนาอยู่บ้างกระมัง ท่านอาจารย์จึงมักเมตตาเราเป็นพิเศษเสมอมา ถ้าไม่มีอะไรดีอยู่บ้าง ท่านจะมาสนใจอะไรกับเราที่เป็นเพียงเด็กกลางบ้านคนหนึ่ง ซึ่งเทียบกับหมาตัวหนึ่งเราดี ๆ นี่เอง ไม่มีอะไรดียิ่งกว่านั้น ต่อไปนี้เราควรทำภาวนาตามวิธีที่ท่านเมตตาแนะนำ แกเล่าว่า ท่านแนะนำให้ภาวนาพุทโธ

กลางคืนวันหนึ่ง พอทานอาหารเย็นเสร็จแล้วก็เตรียมเข้าห้องนอนแต่หัวค่ำ ความมุ่งหมายจะเข้าที่ทำภาวนาอย่างเอาจริงเอาจังตามคำท่านสั่ง พอไหว้พระเสร็จก็เริ่มเข้าที่ภาวนาตามวิธีที่ท่านแนะ พอเริ่มบริกรรมภาวนาพุทโธ ๆ ไปได้ราว ๑๕ นาที จิตก็สงบรวมลงไป แต่แกเองไม่ทราบว่าจิตของตัวเองเพราะไม่เคยเห็นไม่เคยเป็นมาก่อน เพิ่งมาเป็นเอาวันนั้น ขณะที่จิตรวมลงนั้นเหมือนตัวเองตกลงไปก้นบ่อลึก พับเดียวแล้วหายเจียบไปพักหนึ่ง จากนั้นปรากฏว่าตัวแกเองตายจริง ๆ คือภาพตัวแกเองมาตายอยู่ต่อหน้ามองเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นตัวแกจริงตายอยู่ต่อหน้า และเชื่อมั่นในขณะที่จะเห็นภาพนั้นว่าตัวเองตายแล้วจริง ๆ

แต่สิ่งหนึ่งนึกขึ้นมาว่า โอหนอ เราตายเสียแล้วบัดนี้ วันพรุ่งนี้ใครจะนั่งข่าวใส่บาตร (ทางภาคอีสานทานข้าวเหนียวกันโดยมาก) แทนเราหนอ เวลาท่านอาจารย์มาบิณฑบาตไม่เห็นเราใส่บาตรท่านก็จะถามถึง แล้วใครจะเรียนตอบท่านแทนได้ว่า เราตายเสียแล้วตอนนั่งภาวนาคืนนี้ เลยนึกตัดสินใจในขณะนั้นว่า เอ้า ตายเป็นตาย คนและสัตว์ทั้งโลกล้วนจะตายเช่นเดียวกับเราแน่ ไม่มีใครจะมาจับจองครองโลกแต่ผู้เดียวได้ไม่ยอมตาย

พอตัดสินใจได้แล้ว ก็ย้อนจิตมาสนใจกับภาพศพตัวเองที่กำลังนอนตายอยู่ต่อหน้า ไม่เลื่อนร่างหายไปไหน รวากับเดือนให้รู้สึกตัวว่าตายแล้วไม่มีทางสงสัย ขณะที่กำลังรำพึง การตายของตัวเองยังไม่ถึงไหน ชาวบ้านพากันมาหามศพนั้นไปป่าช้าในขณะนั้น พอไปถึง ป่าช้าก็มองเห็นท่านอาจารย์มั่นกับพระทั้งหลายกำลังเดินตรงเข้ามาที่ศพซึ่งนอนอยู่ เฉพาะ องค์ท่านอาจารย์มั่นพูดกับพระว่า นี่เด็กหญิงคนนี้ตายแล้ว เอ้า พวกเรามาตีกา แต่คำ มาตีกานั้นเป็นคำของท่านอาจารย์มั่นพูดออกมาองค์เดียว ในท่ามกลางพระสงฆ์ที่กำลังยืน มุงดูอยู่ ว่า อนิจจา วต สุขขาร่า สัขารร่างกายตายแล้วใช้งานอะไรไม่ได้ แต่จิตไม่ตายยัง ใช้งานได้ตลอดไป นอกจากจะนำไปใช้ในทางที่เสียใจก็เป็นภัยแก่ตัวเอง ว่าสามหนซ้ำ ๆ กันอยู่ประโยคเดียว

เสร็จแล้วปรากฏว่าท่านเอาไม้เท้าท่านเข้าไปตามร่างศพเบา ๆ พร้อมกับพูดว่า ร่างกายไม่เที่ยงเกิดแล้วต้องตาย แต่จิตใจเที่ยงไม่มีเกิดไม่มีตายไปกับร่างกาย เป็นเพียง หมุนไปตามเหตุปัจจัยพาให้เป็นไป และพูดซ้ำซากไปมา แต่ไม้เท้าท่านเข้าไปถึงที่ใด เนื้อ หนึ่งม้งสังเปื่อยออกไปถึงนั้น จนเปื่อยไปหมดทั้งร่าง เพราะท่านเข้าไปทั่วร่างของศพนั้น จนเหลืออยู่เฉพาะหมากหัวใจท่านจึงหยิบเอาหมากหัวใจออกมา และพูดว่าหัวใจนี้ทำลาย ไม่ได้ ถ้าทำลายต้องตายไม่มีพื้นอีก ตัวแกก็อยู่ด้วยตลอดเวลาแต่ขณะแรกปรากฏ จึงคิด ขึ้นมาว่า ก็คนตายจนเปื่อยไปหมดทั้งร่างแล้ว ยังเหลือแต่กระดูกจะเอาอะไรมาพื้น ท่าน ตอบความคิดนึกของแกทันทีแต่ไม่ได้มองดูหน้าแกว่า ต้องพื้นซิ ไม่พื้นอย่างไร เพราะสิ่งที่ จะพาให้พื้นยังมีอยู่ จวนสว่างพรุ่งนี้ก็พื้นเท่านั้นเองดังนี้

นับแต่จุลมนุญนายอยู่กับศพแต่หัวค่ำจนเรื่องจะยุติลง และท่านอาจารย์กับ พระสงฆ์จะจากไปกินเวลานานแสนนานกว่า แกเล่าเหตุการณ์ของแกยืดยาว ผู้เขียนจำไม่ ค่อยหมด แกว่าจิตเริ่มปรากฏแต่ขณะสงบลงที่แรก และต่อเรื่องราวไปจนจวนสว่างจึงถอน ขึ้นมา พอจิตถอนรู้สึกตัวขึ้นมาจึงได้ยินเสียงไก่ขันกระชั้นจวนสว่าง มองดูตัวยังนั่งอยู่ ตามปกติมิได้ตายดังที่เข้าใจในเวลานั้น จึงกลับดีใจคืนมาว่าตัวมิได้ตายไปกับเรื่องที่ ปรากฏ เมื่อทราบเรื่องของตัวโดยตลอดว่าไม่ตายจริง ๆ แล้วก็มานึกตำหนิตัวเองว่า ท่าน ให้นั่งภาวนา แต่ทำไมเราจึงนั่งหลับ และหลับเสียจนฝันว่าตัวตายไปทั้งคืนก็ยังไม่ตื่น แหม คินนี้ภาวนาเลวจริง ๆ

พอรุ่งเช้าวันต่อมา ท่านอาจารย์มาบิณฑบาตก็สังเกตในขณะนั้นว่า ประมาณพระฉัน เสร็จให้ออกไปหา โดยที่แกมิได้เรียนอะไรให้ท่านทราบไว้ก่อนเลย แม้แต่ก่อนท่านก็ไม่เคย สั่งให้แกออกไปหา เพิ่งมีครั้งนั้นเท่านั้น จึงเป็นที่น่าประหลาดว่าท่านต้องทราบเรื่องของ

ตนแต่ตอนกลางคืนแล้วอย่างชัดเจน พอออกไปท่านก็ถามทันทีว่า เป็นอย่างไรภาวนาเมื่อคืนนี้ แกเรียนตอบว่าภาวนาไม่ได้เรื่องอะไรเลย พอภาวนาพุทโธ ๆ ไปได้ราว ๑๕ นาที จิตก็ตกลงไปก้นบ่อแล้วหลับ และฝันไปเลยเกือบตลอดคืน จนสว่างตื่นขึ้นมาจึงรู้สึกเสียใจไม่หายจนบัดนี้ กลัวหลวงพ่จะดุเอาว่าภาวนาไม่เป็นท่าได้แต่หลับ พอทราบเท่านั้นท่านก็หัวเราะชอบใจและถามทันทีว่า มันหลับอย่างไรและฝันอย่างไรบ้าง ลองเล่าให้ฟังดูที

แกเล่าถวายท่านดังกล่าวนมา ท่านยิ่งหัวเราะใหญ่และพูดออกมาด้วยความชอบใจว่า นั่นไม่ใช่หลับ ไม่ใช่ฝัน นั่นแลจิตสงบจิตรวม จงจำไว้ ที่ว่าฝันมิใช่ฝัน แต่เป็นนิมิตที่เกิดจากสมาธิภาวนาต่างหาก นี่แลที่ท่านว่าภาวนาเห็นนิมิตต่าง ๆ นั่นคือเห็นอย่างที่ท่านูเห็นนั่นเอง ท่านอธิบายให้ฟังจนเป็นที่เข้าใจแล้วก็บอกให้พากันกลับบ้าน และสั่งกำชับให้ภาวนาต่อไป และบอกว่าจิตจะรู้เห็นอะไรก็ปล่อยให้มันเห็นไปไม่ต้องกลัว หลวงพ่อไม่ให้กลัว อะไรผ่านมาในขณะภาวนาจงกำหนดรู้ให้หมด เวลาหลวงพ่อยู่ที่นี่ไม่เป็นอะไร ไม่ต้องกลัว เวลาภาวนาจะรู้อะไรเห็นอะไรให้ออกมาเล่าให้ฟัง จากนั้นมาแกก็พอใจภาวนาเหตุการณ์เป็นไปเรื่อย ๆ ในลักษณะต่าง ๆ กัน

จนเวลาท่านจะจากไปจึงสั่งให้ออกไปหา และสั่งกำชับให้หยุดภาวนาไปพักหนึ่งก่อน เมื่อถึงกาลแล้วจะค่อยเป็นไปเอง คือเวลาท่านจากไปห้ามไม่ให้ภาวนา ท่านคงคิดพอแล้วว่าแกมีนิสัยของจิตผาดโผน หากเป็นอะไรขึ้นเวลาท่านไม่อยู่จะไม่มีผู้ช่วยแนะแก้ไข อาจมีทางเสียได้ จึงห้ามไม่ให้ทำต่อไป ตัวแกเองก็ไม่ทราบความหมายแต่เชื่อตามท่านสั่ง จึงมิได้ภาวนาต่อไปทั้งที่อยากทำแทบใจจะขาด จนอายุแกจนย่างเข้า ๔๐ ปี จึงได้สละครอบครัวออกบวชและฝึกหัดภาวนาต่อไป นิสัยที่เคยรู้เคยเห็นสิ่งต่าง ๆ ก็ปรากฏรู้เห็นเรื่อยมา ตอนแรกพบผู้เขียนและเล่าภาวนาให้ฟัง จึงทราบนิสัยและทราบความมุ่งหมายของท่านอาจารย์ที่ห้ามไม่ให้แกภาวนา เพราะเป็นนิสัยผาดโผน ถ้าไม่มีผู้รู้ที่เหนือกว่าจะรังไว้ไม่อยู่เวลาเป็นขึ้นมา เนื่องจากไม่มีอุปบายจะรั้งนั่นเอง อาจมีทางเสียได้

จึงขอสรุปเรื่องของแกเอาแต่ใจความ มาประกอบกับปัญหาทางสมาธิและปัญญาเท่าที่ควร ความรู้แปลก ๆ ของแกมีมากพอสมควร แม้นอนท่านอาจารย์มั่นป่วยหนักคราวจะมรณภาพ แกก็ทราบทางสมาธิเหมือนกัน ทั้งที่อยู่คนละจังหวัดระยะทางห่างไกลกันมาก คือตอนกลางคืนเวลาเข้าที่สมาธิ ปรากฏท่านอาจารย์มั่นเหาะมาทางอากาศ มายับยั้งอยู่บนอากาศ แล้วประกาศก้องลงมาว่า พ่อป่วยหนัก จงรีบไปเยี่ยมพ่อเสียแต่เนิ่น ๆ พ่อจะลาโลกเพราะการป่วยครั้งนี้แน่นอน ที่ท่านเหาะมาโดยทางอากาศนั้นแกทราบโดยทางสมาธิ

ภาวนาแทบทุกคืน โดยมาเตือนให้รีบไปเดี๋ยวจะไม่ทันเห็นร่างของพ่อ จะตายก่อน ยิ่งจวนวันท่านจะมรณภาพเท่าไร ก็ยิ่งมาปรากฏให้เห็นทุกคืนไม่มีวันเว้นเลย

ตามปกติเวลาแหว่งแล้วก็เคยไปกราบนมัสการเยี่ยมท่าน เพื่อฟังการอบรมทุกปีมิได้ขาด ในระยะที่ปรากฏเห็นองค์ท่านอาจารย์มาปรากฏบ่อยนั้น จะว่ากรรมหรืออะไรก็ยากจะเดาถูก เพราะขณะปรากฏทางสมาธินิมิตก็ได้เล่าให้หมู่เพื่อนฟังอยู่เสมอว่า ท่านอาจารย์ป่วยหนักจนเต็มทีแล้ว ท่านอุทิศสำหรับเมตตาหาะมาบอกแทบทุกคืน และต่อมาก็มาปรากฏทุกคืน พวกเรายังไม่ได้ไปกราบเยี่ยมท่านเลย ยังติดธุระนั้นนี้อยู่ไม่มีวันสร้างชา พอนัดกันวันนั้นวันนี้ว่าจะออกเดินทางไปกราบเยี่ยมท่านก็ไม่สำเร็จ พอวันสุดท้ายที่กำหนดออกเดินทางก็เป็นวันท่านมรณภาพมาถึง

และก็นั่นแหละท่านได้หาะมาทางอากาศยามดึกสงัด มายืนประกาศกึกก้องอยู่บนอากาศว่า เห็นไหม พ่อบอกหลายครั้งแล้วว่าให้รีบไปเยี่ยมพ่อ บัดนี้หมดเวลาเสียแล้ว จะพากันนอนจมกองมูตรกองคูอยู่ที่นี่ก็ตามใจ ถ้าไม่สนใจคำของพ่อก็เป็นอันหมดหวังเพียงวันนี้ ไม่ได้พบร่างพ่ออีกแล้ว บัดนี้พ่อลาโลกไปเสียแล้ว พากันทราบหรือยัง ถ้ายังก็คอยฟังข่าวเสีย พ่อบอกความจริงให้แล้วไม่เชื่อ ไปก็เห็นแต่ซากนั้นแหละที่ไม่มีอะไรรับรู้เหลืออยู่แล้ว บัดนี้พ่อลาโลกแล้วนะเชื่อหรือยัง หรือยังไม่เชื่ออยู่อีก เพราะกรรมเกิดจากความประมาทตัวเดียวนั่นแหละพาโลกให้ผิดหวัง พ่อลาโลกในคืนวันนี้แล้วไม่สงสัยดังนี้ แล้วก็หายไปในอากาศ

พอจิตถอนออกจากสมาธิก็จวนสว่าง ตัวแเองทนไม่ไหว เพราะเห็นท่านเมตตาโปรดทุกคืนในระยะจวนจะลาโลกสาขันธ์ ต้องร้องให้อยู่คนเดียวหลังจากสมาธิแล้ว พอสว่างก็รีบมาบอกหมู่คณะว่า ท่านอาจารย์มันนิพพานไปเสียแล้วเมื่อคืนนี้ จันทราบทางนิมิตภาวนาอย่างชัดเจนไม่สงสัย ดังที่เคยเตือนให้ทราบอยู่เสมอมา และร้องให้ต่อหน้าหมู่เพื่อนอย่างไม่อาย จนใครก็งังงันไปตามๆ กัน ถ้าจะว่าแกลเป็นบ้าหรือก็ไม่ถนัดใจ เพราะความรู้ทางสมาธิของแกลเคยแม่นยำมาแล้ว จนเชื่ออย่างตายใจยิ่งกว่าจะมาคิดว่าแกลเป็นบ้า

ขณะที่พูดสนทนากันยังไม่ขาดคำ ก็มีคนวิ่งตาริตาขวางออกมาบอกว่า ท่านอาจารย์มันมรณภาพเสียแล้วเมื่อคืนนี้ คุณแม่ทราบหรือยัง วิฑูทางอำเภอประกาศเมื่อเช้านี้เวลา ๘ นาฬิกา ว่าท่านอาจารย์มัน ฐิริทัตตะเถระ องค์ลือนามในวงปฏิบัติสมัยปัจจุบันได้มรณภาพเสียแล้วแต่เวลา ๒.๓๓ น. ที่วัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ผมทราบเพียงเท่านี้ก็รีบกลับมาบ้านบอกใครต่อใครบ้าง แล้วก็วิ่งมาเรียนให้คณะคุณแม่ทราบ เกรงว่าจะยังไม่ทราบกันดังนี้ พอทราบความแน่นอนในวาระที่สองว่าท่านอาจารย์มันมรณภาพแล้วจริง ๆ

เท่านั้น สำนักแม่ชีได้กลายเป็นสถาน้ำตาขึ้นมามีภาวะหนึ่ง หลังจากพากันหลังน้ำตาไปแล้วในตอนเช้าที่แม่ชีคนนั้นเล่านิมิตให้ฟัง

แม่ชีคนนี้แกมีความรู้ทางสมาธิแปลก ๆ ผิดธรรมดาอยู่หลายแขนง ทราบว่าแกเพลติดิตความรู้ประเภทนี้อยู่เป็นเวลาสิบกว่าปี วันใดภาวนาไม่รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ โดยทางสมาธินิมิต แก่ถือว่าวันนั้นไม่ได้รับประโยชน์ทางสมาธิภาวนาเลย แก่ติดทางนี้จนฝังใจว่าการเห็นนิมิตต่าง ๆ เป็นทางมรรคผลของการภาวนาจริง ๆ ต่อเมื่อมีพระที่เป็นสายท่านอาจารย์ไปพักจำพรรษาที่นั่น และอบรมสั่งสอนทั้งด้านนิมิตและด้านอื่น ๆ จนเป็นที่แน่ใจและรู้วิธีปฏิบัติต่อสมาธินิมิต และทางดำเนินอันเป็นทางมรรคทางผล จนกลายเป็นความราบรื่นถึงมาตลอดมา ไม่กำเริบเป็นต่าง ๆ ดังที่เคยเป็นอยู่เสมอ แก่จึงยอมแก้ไขดัดแปลงไปตาม และเห็นผลเป็นที่พอใจ ไม่ตื่นเต้นอับเฉาไปตามนิมิตต่าง ๆ ที่มาปรากฏ ดำรงตนอยู่ด้วยสติปัญญาอันเป็นทางดำเนินเพื่อความพ้นภัยไร้ทุกข์ แก่จึงได้รับความสะดวกในการบำเพ็ญตลอดมาจนปัจจุบันทุกวันนี้ การปฏิบัติต่อสมาธินิมิตของแก่จึงไม่มีอะไรที่น่าวิตกอีกต่อไป สมาธิประเภทนี้จึงกลายเป็นความสำคัญขึ้นในการทำประโยชน์ตนและส่วนรวม แก่มีความรู้แปลก ๆ ที่นักปฏิบัติทั้งหลายไม่ค่อยมีกัน เรื่องเหตุการณ์ในอดีตอนาคต เปรต ภูตผี เทวดา จำพวกกายทิพย์ประเภทต่าง ๆ แก่รู้ได้ดีพอสมควร จะขอยกตัวอย่างมาลงโดยสังเขป พอเป็นข้อคิดเกี่ยวกับตาในใจทิพย์ของผู้ปฏิบัติที่มีนิสัยในทางนี้ คือ

คืนวันหนึ่งแกนั่งภาวนา ปรากฏมีสัตว์ชนิดหนึ่งเข้ามาหาในภาพแห่งบุรุษ มาร้องทุกข์ว่า เธอเป็นสัตว์เลี้ยงในบ้านนี้ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากเจ้าของ ว่าใช้สอยแถมมาตั้งแต่พอลากคราดลากไถใส่ล้อใส่เกวียนได้เรื่อยมา แทนที่จะเห็นบุญคุณแก่บ้าง นอกจากทรมานเสียนทีในเวลาลากเข็นและเวลาปกติธรรมดาแล้ว ยังถูกจูงไปมัดคอใส่ต้นไม้แล้วฆ่าแขวนแกจนตายและกินเนื้อกินหนังเสียอีก ซึ่งเป็นการกระทำที่โหดร้ายทารุณสิ้นมนุษยธรรมเสียจริง ๆ ก่อนจะตายก็ทนทุกข์ทรมานแสนสาหัสทนไม่ไหว จึงได้ตายทั้งที่ไม่อยากตาย รู้สึกมีความเคียดแค้นในเจ้าของเป็นอย่างมากแทบไม่มีที่ปลงวางจิตใจเวลานี้ จึงได้เดินโซซัดเป็ดมาหาคุณแม่ให้ช่วยบรรเทาทุกข์ และขอพึ่งบุญบารมีแบ่งส่วนกุศลผลบุญที่คุณแม่ได้บำเพ็ญมา พอมีส่วนได้ไปเกิดเป็นมนุษย์กับเขา พอมีทางหายไจระบายทุกข์บ้าง ไม่ถูกกดขี่บังคับทรมานจนเกินไปได้ดังที่เป็นมาเวลานี้

การเกิดเป็นสัตว์ลำบากทรมานมากเหลือเกิน เพราะถูกบังคับทรมานด้วยประการต่าง ๆ ทั้งจากมนุษย์และจากสัตว์ด้วยกัน การเกิดเป็นมนุษย์แม้จะอดอยากกันดาร สองวัน

หิวสามวันอ้มปากอ้มท้องครั้งหนึ่ง ก็ยังดีกว่ามาเกิดเป็นสัตว์ ซึ่งมีความทุกข์ลำบากทรมานอยู่ตลอดเวลา แม้ซีจึงถามบุรุษนั้นบ้างว่า ทำไมว่าเขาไม่รู้จักบุญคุณของเราและว่าเขาไม่มีมนุษยธรรมในใจ ฆ่าตีทรมานโดยประการต่าง ๆ จนถึงกับผูกโกรธผูกแค้นจองกรรมจองเวรในเขา มิใช่เราไม่ดีไปเที่ยวหาหลักขโมยสิ่งของหวงแหว่งที่เขาปลุกไว้ตามไร่นารั้วสวนมากินละหรือ อยู่ดี ๆ ทำไมเขาจะเอาตัวมาเปลี่ยนตีทรมานและนำตัวไปฆ่า มนุษย์แฉะนี้ก็ปรากฏว่าดีมีศีลธรรมพอเชื่อถือได้ ทำไมเขาจะทำได้ลงคอถ้าเรายังดีอยู่ นี่น่ากลัวจะไปเที่ยวทำไม่ตัวอย่างแม้ว่ากระมัง เขาก็ได้ทำอย่างนั้นให้เราเพื่อสาสมกับความไม่ดีของตน เราได้ทำดังที่แม่ว่าบ้างหรือเปล่าละ

เขาตอบนำสงสารจับใจว่า ก็เพราะความหิวโหยอดอยากเกี่ยวกับปากท้องอันเดียวนี้ แลเป็นสำคัญในมวลสัตว์โลก เห็นอะไรก็เข้าใจว่าเป็นอาหารจะพอประทังชีวิต จึงไม่ทราบว่าจะอะไรเป็นสมบัติของใคร อะไรใครหวงแหว่งหรือไม่หวงแหว่ง พอคว้าถึงปากก็กัดก็แทะกินไปตามประสาสัตว์อย่างนั้นเอง ถ้ารู้ภาษาอยู่บ้างเหมือนมนุษย์ก็คงไม่ทำและไม่มาเกิดเป็นสัตว์ให้เขาฆ่าตีทำลายดังที่เป็นอยู่เวลานี้ ส่วนมนุษย์ผู้มีความฉลาดกว่าสัตว์ก็น่าจะเห็นใจให้อภัยบ้าง ไม่ทำตามอำนาจจนเกินไปซึ่งผิดจากศีลธรรมของมนุษย์ มนุษย์ผู้ดีเขาไม่ทำอย่างนี้ เพราะเป็นความอูจาดบาดใจขายชาติของตัวเอง ที่ว่ามนุษย์แฉะนี้เป็นคนดีมีศีลธรรมเขาคงไม่ทำชั่วแก่สัตว์ได้ลงคอนั้น จริงสำหรับมนุษย์ที่มีธรรมดังคุณแม่ว่า แต่มนุษย์คนชื่อว่า..... ที่เป็นเจ้าของของผมนี่ มิใช่มนุษย์ที่ดีมีศีลธรรมจิตใจพอเป็นเชื้อสายของมนุษย์บ้างเลย มันเป็นเพียงเศษมนุษย์มาเกิดต่างหาก ฉะนั้นเขาจึงมีใจโหดร้ายทารุณที่อะไร ๆ จะให้อภัยเขาไม่ได้ แม้แต่มนุษย์ด้วยกันเขาก็ทำร้ายได้ อย่างว่าแต่สัตว์ซึ่งอาภัพวาสนาเลย

แม้ซีจึงให้โอวาทสั่งสอนเขาด้วยความเมตตาสงสาร และแบ่งส่วนกุศลให้เขาด้วยใจเอ็นดูอย่างถึงใจ พร้อมกับให้ศีลให้พร ขอให้กุศลผลเมตตาของแม่ที่แบ่งให้นี้ จงเป็นเสบียงเครื่องหล่อเลี้ยงส่งเสริม และนำทางให้คุณได้ไปเกิดในสุคติสถาน มีอาหารทิพย์และวิมานทองเป็นที่อยู่สบายเถิด พอเขาสาธุรับส่วนกุศลแล้ว ก็ลาคุณแม่เขาไปด้วยอาการอันชุ่มชื้นเบิกบาน รวากับจะได้ไปเกิดในกำเนิดและสถานที่อันสมหวังในขณะนั้น

พอรุ่งขึ้นก็เรียกหลานชายในบ้านมากระซิบบอกว่า คินนี้แม่นั่งภาวนาปรากฏ... ขอให้แหหาอุบายไปสืบดูพฤติกรรมการณ์ของนาย.....ให้แม่ที จากคนใดคนหนึ่งที่พักทราบได้ (นาย.. คือคนที่สัตว์ลึกลับระบุชื่อว่าเป็นผู้ที่นำเขาไปฆ่า) แต่อย่าให้เขารู้ตัวว่าแม่สั่งให้ไปสืบถาม เดี่ยวเขาจะอายเราหรืออาจคิดไม่ดีต่อเราแล้วจะเป็นบาปหนักเพิ่มขึ้นอีกก็ยิ่งจะ

แย้ใหญ่ พอเรียกหลานมากระซิบสั่งตั้งนั้น หลานก็บอกขึ้นทันทีเพราะอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันกับอิตาคนนั้น และทราบเรื่องนี้ได้ว่า คุณแม่จะให้ผมไปถามให้เสียเวลาทำไม ก็เมื่อคืนนี้ราวสองทุ่ม แกลกเอาควายของแกไปฆ่าอยู่ที่...เสียงควายร้องเพราะความทุกข์ทรมานได้ยินถึงไหนโน้น เสร็จแล้วก็เอาเนื้อมันมากินเลี้ยงกันใหญ่ เสียงเอ็ดตะโรโฮเฮจนเกือบสว่างจึงได้สงบลง ป่านนี้มันตื่นนอนกันหรือยังก็ไม่รู้ ผมรู้เรื่องนี้ดีจึงอย่าให้ไปสืบถามให้เสียเวลาเลยตั้งนี้ ความจริงที่แม่ชีเล่าให้ฟังเป็นอย่างนี้ การปรากฏนิมิตก็ปรากฏในคืนเดียวกัน เป็นเพียงแกปรากฏตอนดึกสัจซึ่งผิดเวลาอันเล็กน้อย จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดสำหรับพวกเราที่กำลังตกอยู่ในห้วงวิภวูถะ ซึ่งมีทางเป็นไปได้ด้วยกันโดยไม่เลือกกาลสถานที่และใคร ๆ

เรื่องที่สองนี้เป็นหมู่บ้าน นี่ก็น่าประหลาดไปอีกทางหนึ่ง คือหมู่บ้านนี้ก็เที่ยวหากินมาตามชายเขาโดยลำพัง ไม่นึกว่าจะมีคนดักรออยู่ตามบริเวณนั้น เพราะอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก นัยว่านายพรานไปดักรอยิงสัตว์ป่าที่มากินน้ำในแอ่งหินชายภูเขา เผอิญคืนนั้นกรรมของหมู่บ้านมาถึง จึงลงไปกินน้ำในแอ่งหินที่เขากำลังนั่งห้อยคอยที่อยู่ก่อนแล้ว พอมาถึงน้ำก็โดนยิงตายในขณะนั้น จวนสว่างหมู่บ้านนั้นก็มาหาแม่ชีซึ่งกำลังนั่งสมาธิภาวนาอยู่ ด้วยเพศแห่งบุรุษเช่นเดียวกัน แม่ชีจึงถามว่า มีเหตุทุกข์ร้อนอะไรหรือถึงได้มาหาเรา บุรุษนั้นก็เล่าเหตุการณ์ที่เป็นมาให้ฟังว่า ตนได้ถูกนาย...ยิงตายเสียแล้วขณะที่มากินน้ำเพราะความทวิโหย แม่ชีถาม ตอนลงกินน้ำมีได้คิดระวังเนื้อระวังตัวบ้างหรือ การระวังก็ระวังอยู่ตลอดเวลาไม่เคยเผลอตว์เพราะกลัวอันตราย ความเป็นสัตว์นี้ลำบากมากไม่มีอิสระในตัวเอง ไปที่ไหนก็มีแต่ภัยแต่เวรรอบด้าน ต้องระวังตัวอยู่เสมอ แม้เช่นนั้นก็ยังถูกเขฆ่าจนได้

แต่การตายคราวนี้ก็มิได้ตั้งใจเสียตายอะไร ยิ่งกว่าการไปเกิดในภพต่อไป กลัวจะไปเกิดเป็นสัตว์อีกดังที่เคยเกิดมาแล้ว ซึ่งแสนทุกข์ทรมานเพราะความอดอยากและการระวังภัยนั้นแลพาให้เกิดทุกข์ จนกลายเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยความระแวงระวังอยู่รอบด้านไม่เป็นอันกินอยู่หลับนอน ที่ตะเกียกตะกายมานี้ก็เพราะความกลัวการเกิดจะผิดพลาดไม่อาจห้ามได้ หากไม่มีบุญช่วยคำชูลุดหนุน จึงได้กระเสือกกระสนมาหวังพึ่งบุญบารมีคุณแม่ผู้บำเพ็ญธรรมมีบุญคำหนุนโลก ได้ช่วยอนุเคราะห์เมตตาสัตว์ผู้อาภัพอับวาสนาในคราวนี้ด้วยเถิด อาจได้ไปเกิดในที่และกำหนดอันสมหวัง